

Lunds universitet

Kandidatuppsats i idé- och lärdomshistoria

ILHK02

Handledare: Jonas Hansson

VT 2019

Utan folkmakt, ingen framtid

En ideologianalytisk studie av Hans Palmstiernas
miljöpolitiska texter

Andreas Thiberg

Abstract

Hans Palmstierna was a biochemist and writer on environmental issues who became the foremost public voice of the early environmental movement in Sweden during the late 1960s and early 1970s. The books he authored warning of escalating environmental concerns became bestsellers, and he wrote a large number of articles on matters of scientific progress, energy politics and pollution in Swedish newspapers from 1965 until his death in 1975. He was closely tied to the social democratic party, who recruited him to help draft their first environmental political manifests. On many issues, however, he contradicted the ideas of the establishment with great vehemence.

This thesis examines the ideological dimensions of Palmstierna's texts on environmental issues. By identifying the underlying political ideas that shaped and guided Palmstierna's political thought, and by relating them to the green ideological family, the distinctive character of his political activism is illuminated. Furthermore, by relating his ideological character to that of the early Swedish environmental movement and the social democratic party, this study analyses the temporally and nationally specific character of his role as a translator of scientific discourse to the general public.

Keywords: Hans Palmstierna, Swedish environmentalism, green ideology, morphological analysis, environmental issues, socialism, nuclear power, Swedish Social Democratic Party, environmental politics, environmental history

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Forskningsöversikt och litteratur	7
1.3 Ideologianalytisk utgångspunkt	9
1.4 Palmstierna som ideologisk agent	14
1.5 Material och avgränsning	15
1.6 Disposition och metod	16
2. Hans Palmstiernas miljöpolitiska ideologi	18
2.1 En kort miljöhistorisk bakgrund	18
2.2 Det antropocentriska krismedvetandet	19
2.3 Det slutna systemet	24
2.4 Det faustiska dilemma	31
2.5 Det rationella samhället	35
2.6 Den radikala demokratiseringen	41
2.7 Den enade mänskligheten	45
3. Avslutande diskussion	48
3.1 Centrala och närliggande koncept i Palmstiernas texter – en sammanfattning	48
3.2 Palmstiernas ideologi och den gröna ideologiska familjen	50
3.3 Palmstierna i den svenska miljöhistorien	51
4. Käll- och litteraturförteckning	52

1. Inledning

Detta program som vi har beskrivit idag är ett program vars djupaste mening är att minska klyftorna mellan klasserna genom att hejda miljöförstörelsen och förbättra miljön där det är möjligt. Där skall vetenskapen och politiken hjälpa till. [...] Miljöpolitik och den till miljöpolitiken kopplade vetenskapen är hårda, kalla strider som kommer att prägla samhället i framtiden, strider för att bevara miljön, minska klasskillnaderna och göra livet lättare att leva för alla människor.¹

Citatet är hämtat ur det anförande som biokemisten och miljödebattören Hans Palmstierna höll på Socialdemokraternas partikongress 1968. Han var på plats i egenskap av en av nyckelpersonerna i framställningen av Socialdemokraternas första miljöprogram, skrivet av en arbetsgrupp tillsatt av partistyrelsens verkställande utskott det föregående året.² Vid det laget var Palmstierna ett känt namn i den svenska miljödebatten: redan 1965 började han skriva artiklar i Dagens Nyheter, där han till exempel avhandlade nya mikrobiologiska rön, befolknings- och resursfrågor, och föroreningen av svenska vattendrag. 1967 fick han sitt ordentliga genombrott som namnkänd opinionsbildare i miljöfrågan då han i samverkan med sin fru Lena Palmstierna publicerade debattboken *Plundring, svält, förgiftning* (hädanefter benämnd som *Plundring*). Boken såldes i 60 000 exemplar,³ fick stort publikt och medialt genomslag, och har ofta beskrivits som en svensk motsvarighet till Rachel Carsons miljöpolitiska väckarklocka *Tyst vår* (1962).⁴ I samarbete med ABF framställdes snabbt tillhörande studiematerial och boken lästes i hundratals studiecirkel runt om i landet. I *Plundring* beskrevs, med omväxlande vetenskaplig kylighet och politiskt engagerad glöd, en rad resurs- och miljörelaterade problem som enligt Palmstierna konstituerade ett växande hot mot naturen, det moderna samhället och mänsklighetens framtid. Fem år senare skrev socialdemokraten Bo Holmberg att Palmstierna med *Plundring* hade inlett ”den breda miljödebatten i vårt land”.⁵

Slutet av 60-talet var en formativ period för både den svenska allmänhetens nyvakna miljömedvetande, den begynnande gröna politiska rörelsen, och för det socialdemokratiska regeringspartiets första ordentliga miljöpolitiska agenda. 1967, några månader efter att *Plundring* publicerades, lades 1964 års miljöforskningsutredning fram. Där förmedlades

¹ Jonas Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan: En studie i framstegstankens paradoxer* (Stockholm 1995), s. 22.

² Ibid, s. 22.

³ Lennart J Lundqvist, ”Palmstierna, Hans Allan Kule” i *Svenskt biografiskt lexikon* (Stockholm 1994), s. 709.

⁴ Se till exempel Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria: bildning och vetenskap under tusen år. D. 2 1809-2000* (Stockholm 2000), s. 322.

⁵ Bo Holmberg, ”Hans Palmstiernas nya miljödebattbok: Arbetarna är försökskaniner!”, *Dagens Nyheter* 20/12 1972.

bland annat de nya, hett omdebatterade rönen om surt regn, ett fenomen som tidigare hade uppmärksammats av markvetaren Svante Odén.⁶ Samma år bildades den nya myndigheten Naturvårdsverket, där Palmstierna arbetade en period innan han gick vidare till positionen som sekreterare för den nybildade Miljövårdsberedningen, ett råd som skulle fungera som kontaktorgan mellan regeringen och miljöforskningen.⁷ Palmstierna upphöjdes snabbt till en auktoritet i miljöpolitiska frågor både inom statsmakten och i offentligheten, och han tvekade inte att kritisera såväl industrin som det politiska etablissemanget, eller att yrka på hårdhänta politiska åtgärder för att komma till rätta med de växande miljöproblem som han identifierade. Han fortsatte att skriva flitigt i dagspressen under de kommande åren och skrev ytterligare en debattbok, *Besinning* (1972), där udden riktades mot just industrisamhället. Han var en vanlig syn i olika TV-soffor, diskuterande och debatterande med profiler som Tage Erlander och Alva Myrdal, och han läste upp kritiska essäer i radio. När han 1975 omkom i en drunkningsolycka i Stockholms skärgård kommenterade Aftonbladet: "Palmstierna kallades ibland väckelsepredikant. Många har retats. Fler har inspirerats och berikats."⁸

Förutom forskare och författare var Palmstierna alltså även engagerad socialdemokrat. Erlander skrev att han var "ett exempel på att enskilda personligheter i ovanligt hög grad kommit att ge kraft åt opinionsbildningen på just miljöpolitikens område".⁹ Palmstierna engagerade sig också i miljövetenskaplig folkbildning, och skrev såväl underlag för studiecirklar som populärvetenskapliga artiklar.

60-talet blev det årtionde då miljön slog igenom som politisk fråga även i många andra länder. Så här beskriver Andrew Jamison m.fl. perioden, särskilt i relation till utvecklingen i västerländska demokratier:

Phase one covers the period from roughly 1962 to 1968, the time in which a new environmental consciousness took shape, first as a critical wave within the scientific community and then in more general, public debate. This first phase can, perhaps, be most adequately characterized as one of public education in which a new environmental awareness gradually developed. The vehicles for this were primarily works of popular science, written for the most part by biologists active in the field.¹⁰

Bland de folk- och opinionsbildande författare tillika forskare som nådde framgångar under samma period i Sverige blev Palmstierna den främsta.

⁶ Hans Palmstierna, "Vår smutsade värld", *Dagens Nyheter* 21/11 1967.

⁷ Lennart J Lundqvist, "Palmstierna, Hans Allan Kule" i *Svenskt biografiskt lexikon* (Stockholm 1994), s. 708.

⁸ "Vår främste miljökampe hittad död i dag", *Aftonbladet* 28/5 1975.

⁹ Lennart J Lundqvist, "Palmstierna, Hans Allan Kule" i *Svenskt biografiskt lexikon* (Stockholm 1994), s. 709.

¹⁰ Andrew Jamison, Ron Eyerman, Jacqueline Cramer och Jeppe Læssøe, *The Making of the New Environmental Consciousness: A Comparative Study of the Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands* (Edinburgh 1990), s. 9.

Den sociala och politiska process som ringas in här sträcker sig över många nationella och politiska kontexter, men den var samtidigt heterogen, och enligt Jamison m.fl. i synnerhet differentierad längs nationella linjer:

Thus, the knowledge interests of environmentalism took historical shape through the prism of national political cultures. Through that prism, which sets the limits at any given time for what is legitimately political, nationally located individuals and organisations filtered out, selected, and rejected aspects of the new environmentalism as relevant or irrelevant to their national setting. [...] [T]his national setting involves both alternative and established traditions which form the formative contexts through which environmentalism takes shape.¹¹

I Sverige, precis som i andra länder, antog miljörelsen alltså en unik skepnad som ett resultat av nationellt betingade kulturella, politiska och materiella förutsättningar. Hans Palmstierna var en av nyckelfigurerna i den processen: via sina politiska uppdrag och sitt författarskap, hjälpt av den legitimitet som en mångårig forskarbakgrund och vetenskaplig fackkunskap skänker, utövade han stort inflytande på såväl den svenska miljöpolitiken som det svenska miljömedvetandet i ett skede då de just höll på att ta ordentlig form.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att med utgångspunkt i ideologianalytisk teori analysera Hans Palmstiernas texter om miljö-, resurs- och befolkningsfrågor. Undersökningen kan ses som en delstudie i forskningen om en större historisk process – framväxandet av ett politiskt miljömedvetande i Sverige under 60- och 70-talet.

Som en av Sveriges mest namnkända miljödebattörer, samt som anknuten till de regerande Socialdemokraterna, likställs Palmstierna ofta med breda trender i den tidiga svenska miljörelsen respektive med Socialdemokraternas tidiga miljöpolitiska agenda. Med ett bredare material än vad som tidigare undersökts som underlag vill jag utföra en ideologianalytisk mikrostudie av Palmstiernas texter, för att sedan relatera resultatet till olika perspektiv på grön ideologi samt till en svensk miljöpolitisk kontext.¹² På så sätt vill jag nyansera och skärpa bilden av det särskilda i Palmstiernas ideologiska uttryck, samt av det inflytande han utövade på Sveriges miljöpolitiska utveckling.

¹¹ Jamison m.fl., s. 7.

¹² Användningen av ”mikrostudie” i den här uppsatsen syftar på en ambition att närstudera delen för att förstå helheten, dvs. att närläsa Palmstiernas texter för att bättre förstå den tidiga svenska miljöideologiska utvecklingen.

Undersökningen vägleds av två frågeställningar:

1. Vilket är det ideologiska innehållet i de artiklar och böcker Hans Palmstierna skrev mellan 1965 och 1975?
2. Hur kan det förstås i relation till ett bredare grönt ideologiskt fält, samt till en svensk samtida miljöpolitisk kontext?

1.2 Forskningsöversikt och litteratur

Några studier som direkt avhandlar Hans Palmstierna eller hans texter har inte skrivits. Han figurerar däremot ofta i bredare undersökningar av den svenska miljörelsens tidiga skede. Många av dessa kan sägas vara delstudier som tillhör samma större forskningsfält som den här undersökningen, det vill säga kartläggningen av framväxten av det svenska, politiska miljömedvetandet; flera av dem används också här som underlag till kontextualiseringen av Palmstiernas idéer. I sådana studier, som i det miljöhistoriska fältet i stort, ligger fokus ofta på det samspel mellan opinion, politik och organisation som utgjorde den framväxande miljörelsens villkor. När det gäller Palmstierna framhävs gärna de officiella uppdragen för Socialdemokraterna, i synnerhet de två miljöpolitiska program han var med och författade, samt den mediala debatt som hans två debattböcker gav upphov till. Det av Palmstierna författade underlaget för dessa diskussioner är i allmänhet också de två böckerna. Vidare har det skrivits en del om de inlägg han gjorde i den kärnkraftsdebatt som kom att dominera svensk miljöpolitisk diskussion under 70-talet.¹³

Den här studien profilerar sig gentemot tidigare forskning genom att den inte i huvudsak intresserar sig för de sakpolitiska debatter som Palmstierna deltog i, för hans politiska uppdrag, eller för de processer genom vilka hans texter fick spridning bland den allmänna befolkningen. I stället är målet att genom en omfattande närläsning av Palmstiernas böcker och artiklar, vilket i sig innebär en ny forskningsinsats, undersöka de ideologiska dimensionerna av författarskapet: de implicita och explicita idéer han uttryckte om världen, samhället, människan och politiken. Även valet av material skiljer sig från tidigare studiers: Palmstierna skrev flitigt i dagspress, och de idéer han uttryckte i kortfattad och pedagogisk form i sina debattböcker avhandlades ofta med mer djup och politisk aktualitet i artiklarna.

¹³ Angående Palmstiernas roll i kärnkraftsdebatten se till exempel *Mellan frälsning och domedag: om kärnkraftens politiska idéhistoria i Sverige 1945–1999* (2000) av Jonas Anshelm.

Genom studiet av dessa artiklar ges här en genomgående och övergripande bild av hans idéer som inte funnits tidigare.

Jonas Anshelm har skrivit en rad böcker om den svenska miljöpolitikens historia. Här refereras främst till *Socialdemokraterna och miljöfrågan* (1995), som kortfattat tar upp Palmstierna, hans roll som socialdemokratisk ideolog, och i synnerhet författandet av de tidiga socialdemokratiska miljöprogrammen. Boken utgör det primära underlaget för beskrivningen av den svenska miljöpolitikens utveckling runt 1970, tillsammans med *The Making of the New Environmental Consciousness: a Comparative Study of the Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands* (1990) av Andrew Jamison, Ron Eyerman och Jacqueline Cramer.

David Larsson Heidenblad har skrivit flera artiklar om de nya miljöpolitiska idéernas cirkulation i svensk dagspress. ”Mapping a New History of the Ecological Turn: The Circulation of Environmental Knowledge in Sweden 1967” (2018) behandlar till exempel delvis bemötandet av och debatten kring Palmstiernas *Plundring*. Heidenblads urval av material är menat att belysa mottagandet, spridningen och omvandlingen av olika idéer i debatten. Därmed har han ett annat intresseområde än jag har i min undersökning, som enbart utgår från innehållet i Palmstiernas texter.

Johan Hedréns avhandling *Miljöpolitikens natur* (1994) är en diskursanalytisk studie av svensk miljöpolitik. Studien är dock främst förlagd till en senare period än min, med Miljöpartiets inträde i riksdagen 1988 som startpunkt, och behandlar endast kortfattat Palmstierna.

Björn-Ola Linnérs avhandling *The World Household: Georg Borgström and the Postwar Population-Resource Crisis* (1999) diskuterar liknande frågor som den här undersökningen – intellektuella profilers roll i den miljöpolitiska utvecklingen – i sin analys av växtfysiologen tillika miljödebattören Georg Borgström och hans karriär under efterkrigstiden. Undersökningen är dock i högre grad internationell, med särskilt fokus på en amerikansk kontext, och rör sig längre bak i tiden än min. Härifrån hämtas en diskussion kring författare som ideologiska agenter.

Utöver den litteratur som presenterats här används en rad ideologianalytiska studier av den gröna ideologiska familjen. De presenteras i teoriavsnittet - skälet till det är att de används som analytiskt verktyg snarare än som idéhistoriskt underlag, vilket snart ska diskuteras närmare.

1.3 Ideologianalytisk utgångspunkt

Mitt ideologianalytiska perspektiv utgår fritt från den *morfologiska*¹⁴ *analys* som formulerats av den politiske teoretikern Michael Freedens.¹⁵ Modellen fungerar här som utgångspunkt men justeras i enlighet med mina egna preferenser, anpassat till den här undersökningens fokus och ambition. Ideologibegreppet är så pass omstritt, och ideologianalysens historia så pass mångskiftande, att en ingående diskussion är på sin plats.

Inom många analytiska traditioner har ideologibegreppet länge haft en pejorativ innebörd. Ordet myntades under franska revolutionen av de självutnämnda ”ideologerna”; avsikten var då att etablera en ny vetenskap som i upplysningens anda skulle ägna sig åt ett strukturerat studie av idéer. Napoleon framtog snart begreppet dess apolitiska associationer, och det blev istället ett polemiskt skällsord i den politiska debatten. Ideologerna utmålades som världsfrånvända, besatta av illusioner och utopier.¹⁶ Den pejorativa associationen skulle föras vidare via flera framstående analytiska traditioner under 1800- och 1900-talet. För Marx och Engels betecknade ideologi en maskering av verkligheten och ett missriktat intresse för filosofisk skolastik, i kontrast till den egna materialistiska samhällsanalysen.¹⁷ Under det tidiga 1900-talet började dock begreppet oftare förekomma i andra kontexter än den marxistiska, och sedan dess har det av många teoretiker inom filosofin och sociologin använts på ett mer värdeneutralt sätt för att beskriva idéstrukturer som i olika kulturella miljöer formas av och formar människan.¹⁸ Det är till den senare, värdeneutrala tradition jag i den här uppsatsen ansluter mig, snarare än till den pejorativa.

Inte heller inom den miljöhistoriska forskningen är ideologibegreppet alltid särskilt populärt. Så här skriver Jamison m.fl.:

[...] environmental organisations do not choose their strategies solely on the basis of practical considerations but realise them through the framework of their guiding knowledge interests. Here, again, we wish to avoid the use of the term “ideology”, which has traditionally been applied in such cases. We prefer to reserve the ideology for ready-made, systematised belief and practices which can be called upon more or less successfully in different contexts.¹⁹

¹⁴ *Morfologi*, bokstavligen läran om former eller strukturer.

¹⁵ I den här redogörelsen refererar jag till Freedens sammanfattande kapitel i *The Oxford Handbook of Ideology* (2013). Den morfologiska analysen presenteras mer ingående i *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach* (1998).

¹⁶ Bo Stråth, ”Ideology and Conceptual History”, i Michael Freedens, Lyman Tower Sargent och Marc Stears (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideology* (Oxford 2013), s. 3f.

¹⁷ *Ibid.*, s. 8.

¹⁸ *Ibid.*, s. 10.

¹⁹ Jamison m.fl., s. 7.

Ideologibegreppet anses alltså av författarna beteckna rigida och med uppsåt konstruerade tankeskolor som används som verktyg för olika politiska syften, snarare än underliggande tankestrukturer för politiskt handlande. Åsikterna om denna distinktion går isär. För många forskare är ideologi ett flexibelt, neutralt begrepp, användbart för att diskutera politiskt tänkande i stort. Så här skriver den politiske teoretikern Mathew Humphrey, i anknytning till en diskussion om grön ideologi:

[...] green ideology is an ideology much like any other. Ideologies do not have to be rigid and inflexible [...] If we view ideologies as structured arrangements of political concepts and propositions, then the ideological status of any pattern of political thought is an entirely mundane one, and we should not think green political thought especially dogmatic, dangerous, unrealistic, dangerous or inflexible for being such.²⁰

Till denna syn på ideologibegreppet – som beteckning på de underliggande strukturer som vägleder och organiserar politiskt tänkande – sällar sig också Freeden. Han presenterar medvetet sin morfologiska analys som en motpol mot de skolor som betraktar ideologi som en förvrängning eller fördunkling av verkligheten. De teoretiska inspirationskällorna är det sena 1900-talets olika samhällsteoretiska nydaningar – den språkliga vändningen, hermeneutikens återupplivning, kulturanthropologin, och andra variationer av intresset för det politiska tänkandets semantiska och symboliska natur.²¹ Ambitionen är ett systematiskt studie av ideologiers inneboende strukturer:

The morphological approach identifies a ubiquitous practice, under-researched by political theorists, namely, that people in all walks of society think about politics in discernible patterns and that understanding those patterns and the options they open, challenge, or close is vital to appreciating the nature of the political.²²

Den morfologiska analysen gör inte anspråk på en uttömmande kartläggning av ideologiers karaktär, utan erbjuder snarare ett heuristiskt verktyg för ett allmänt studie av ideologiers strukturer och av dessa strukturers betydelse för semantiska fält, för att på så sätt visa hur ideologier konstruerar det politiska.²³ Freeden betraktar ideologier som en allnärvarande form av politiskt tänkande; med andra ord går det inte att identifiera något icke-ideologiskt politiskt

²⁰ Mathew Humphrey, "Green Ideology", i Michael Freeden, Lyman Tower Sargent och Marc Stears (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideology* (Oxford 2013), s. 422.

²¹ Michael Freeden, "The Morphological Analysis of Ideology", i Michael Freeden, Lyman Tower Sargent och Marc Stears (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideology* (Oxford 2013), s. 115.

²² *Ibid*, s. 115.

²³ *Ibid*, s. 115. Den politiske teoretikern Freeden använder "ideologi" synonymt med "politisk ideologi". Eftersom studieobjektet för den här uppsatsen utan större problem kan karaktäriseras som sådan utgör distinktionen ingen större problematik.

tänkande, och målet med analysen är inte heller att dra undan någon ideologisk mask för att exponera motiv eller krafter som verkar i bakgrunden.²⁴ Politiskt tänkande betraktas ”som ideologi”, inte ”genom ideologi”: Ideologier utgör den nödvändiga formen för det politiska tänkandet.²⁵ Vidare är ideologi lika närvarande på samhällets alla nivåer, inte enbart eller särskilt hos den politiska eller intellektuella eliten.²⁶ Ideologi betraktas som en diskursiv kamp om kontrollen över det politiska språket, en kamp som mynnar ut i politiska beslut och i kollektivt agerande. Argumentation och debatt bidrar till den processen, ett faktum som understryker Palmstiernas ideologiska relevans som miljödebattör.

Ideologi betraktas av Freeden som den dimension av det politiska tänkandet som erbjuder ordning bland ett gränslöst uppbåd av uppfattningar och perspektiv:

The decontestations²⁷ proffered by ideologies are temporary stabilities carved out of fundamental semantic instability in the social and political worlds. The solutions they provide appear as apparently firm and ‘final’ pronouncements on issues such as social justice, liberty, sovereignty, and the like, supplying charts for navigating through what would otherwise be a bewildering social environment.²⁸

Freedens modell ansluter sig till den politisk-teoretiska traditionen genom sin *begrepps-historiska* ingång. De politiska begreppen antas vara grundstenarna för det politiska tänkandet, och de är utgångspunkten för den morfologiska analysen. Freeden talar här om två tredelade axlar: Längs den ena ligger begreppen, deras mikrokomponenter, och deras relationer till andra begrepp på makronivå. Genom analys av mikrokomponenterna kan man studera ett begrepps olika skepnader. En ideologi är i sin tur en struktur som på något sätt organiserar, prioriterar och sammankopplar dessa begrepp. Här finns den andra axeln, längs vilken begreppen inom en ideologi är indelade i perifera begrepp, närliggande begrepp och kärnbegrepp. Kärnbegreppen är nödvändiga för en ideologisk familjs alla varianter, är ansvariga för att hålla ihop den ideologiska strukturen, och utövar betydande inflytande över ideologins idémässiga innehåll. Till den kategorin hör ofta grundläggande begrepp som *frihet*, *solidaritet*, eller *jämlikhet*.²⁹

Här gör jag för mina syften en justering av Freedens metod. Istället för att studera begrepps innebörd kopplat till användningen av särskilda ord vill jag undvika

²⁴ Freeden, ”The Morphological Analysis of Ideology”, s. 116.

²⁵ Ibid, s. 118.

²⁶ Ibid, s. 116.

²⁷ *Decontestation* är ett svåröversatt ord som används av Freeden. Det innebär ungefär att en ideologi diskrediterar alternativa tolkningar av ett begrepp, en idé eller ett politiskt problem för att stärka sin egen version.

²⁸ Ibid, s. 118.

²⁹ Ibid, s. 124f.

begreppsanalysens lingvistiska konnotationer genom att isolera de *koncept* som är de mest framträdande i Palmstiernas ideologi. Ordet *koncept* används här i betydelsen ”bärande idé” eller ”grundtanke”. Mer specifikt avses de centrala politiska idéer eller föreställningar om samhälle, människa, och natur som ligger till grund för ställningstaganden i och beskrivningar av olika sakpolitiska frågor. Koncepten är inte nödvändigtvis uttalade, definierade eller namngivna av Palmstierna själv, och inte heller hämtas de från andra studiers beskrivningar av centrala teser i grön ideologi. Istället utläses de empiriskt och heuristiskt ur texterna som en del av undersökningen. Genom identifieringen av dessa koncept görs en exegetisk kartläggning av det ideologiska innehållet av texterna – fri från förutbestämda modeller och mönster, i den mån det är möjligt – som därefter kan relateras till andra studiers kartläggningar av den gröna ideologiska familjen. De koncept som identifieras här är i något högre grad än Freedens begrepp knutna till tidsbundna och praktiska politiska angelägenheter, men är fortfarande så pass generaliserade att de går att relatera till andra nationella och historiska kontexter. På det här sättet anpassas Freedens modell till min mer realpolitiska och lokaliserade undersökning, vilket möjliggör en öppnare idéhistorisk diskussion om politiska idéer så som de uttrycks i olika sammanhang. Exakt vilka dessa koncept är kommer att presenteras längre fram.

I ett annat avseende följer jag Freedens modell närmare. Han menar att man genom mikrostudier av en ideologisk familjs enskilda varianter – i mitt fall av Palmstiernas särskilda variant av den gröna politiska ideologin – kan få en förståelse för den ideologiska familjen i sin helhet som är svår att uppnå ur ett makroperspektiv, där kärnbegrepp från början tydligt definieras, identifieras och kategoriseras. Enligt Freedens modell måste man vidare kunna identifiera ett antal gemensamma kärnbegrepp för att kunna kategorisera en grupp ideologier som familjära (gröna, konservativa, liberala, etcetera).³⁰

Att tala om ideologiska familjer kan över huvud taget vara vanskligt, och tendensen att i förväg vilja tillskriva en organisation, en rörelse eller en person en särskild ideologisk inriktning kommer alltid att färga en undersökning. Med det i åtanke vill jag föra en diskussion om relationen mellan de koncept jag identifierar hos Palmstierna och de som i olika politisk-teoretiska framställningar påstås definiera den gröna ideologin, utan att i förväg utgå från någon överensstämmelse. Genom att analysera mikrokomponenterna, dvs. studera de särskilda detaljerna, i koncepten som uttrycks hos Palmstiernas kan jag positionera honom i ett ideologiskt fält, diskutera huruvida han kan sägas tillhöra en (grön eller annan) ideologisk

³⁰ Freedens, ”The Morphological Analysis of Ideology”, s. 127.

familj, och eventuellt bidra med förståelse för den familj han potentiellt hör hemma i. Mathew Humphrey ställer sig besläktade frågor i sin analys av grön ideologi:

What are the key commitments or core principles of green ideology? Is there a common core or are the variant of what we may recognize as 'green' ideology radically different? How do the different commitments of green ideology fit together? Are they coherent?³¹

Förutom att belysa det ideologiska hos Palmstierna vill jag genom min morfologiska mikrostudie också bidra till diskussionen kring sådana frågor om den gröna rörelsens ideologiska natur. Humphrey skriver vidare angående sin översikt av den gröna ideologin:

A survey of the primary literature reveals a set of conceptual and propositional commitments that, at a sufficiently abstract level, are widely shared and taken to be central for the green cause. The point about level of abstraction is important as we are inevitably taking a 'broad brush' approach to green ideology here. There may be many variations upon a theme in the primary literature, and in some texts certain ideas may be absent altogether, but the stress for our purposes will be upon common thematic elements, with important differentiations duly noted.³²

Genom att jämföra resultatet av min analys av Palmstierna ideologiska uttryck med de beskrivningar av grön ideologi som har producerats av Humphrey jämte flera andra forskare vill jag positionera Palmstierna i relation till den gröna ideologiska familjen. Den analytiska modell som har presenterats här är i jämförelse med mer rigida angreppssätt instabil, och analytiska linjer och kategorier blir gärna flytande snarare än skarpa. Då syftet med undersökningen är att ifrågasätta förutbestämda gränsdragningar är det en fördel snarare än en nackdel.

Underlaget för olika ideologiteoretiska perspektiv på grön ideologi utgörs främst av Andrew Dobsons *Green Political Thought* (2007), Reidar Larssons *Ideologier i vår tid* (2014), Michael Freedens *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach* (1996), och Mathew Humphreys kapitel "Green Ideology" i *The Oxford Handbook of Political Ideologies* (2013). Alla dessa verk presenterar sina egna, ofta i hög grad abstraherade beskrivningar av det gröna ideologiska fältet som det har sett ut i många olika länder och under många olika perioder. I den här uppsatsen används dessa beskrivningar analytiskt för att skärpa bilden av det ideologiskt särskilda hos Palmstierna, snarare än för att placera honom idéhistoriskt. Genom kombinationen av den ideologiteoretiska ansatsen med ytterligare nationell, politisk och kulturell kontextualisering, särskilt i form av anknytningar till Sveriges politiska historia, ges undersökningen en idéhistorisk tyngd som ofta saknas hos de politiska

³¹ Humphrey, s. 423.

³² Ibid, s. 423.

teoretiker som citeras här. En grundligare idéhistorisk positionering av Palmstierna hade dock krävt en mer omfattande undersökning av samtida svenska och internationella idéhistoriska kontexter. Den uppgiften lämnas till framtida forskning.

1.4 Palmstierna som ideologisk agent

I sin avhandling om miljödebattören Georg Borgström diskuterar Björn-Ola Linnér hur man kan förhålla sig till det idéhistoriska studiet av en enskild person. Man kan till exempel välja att undersöka sambandet mellan personens privata, intellektuella och professionella liv, eller att analysera dennes handlingar utifrån en förutbestämd uppfattning om enskilda människors rationella agerande. Ett annat alternativ är att behandla undersökningsobjektet som en *agent*. Här blir det primära intresset inte personens handlingskraftighet eller ingripande i särskilda historiska skeenden. Istället betraktas han eller hon som en del av ett kulturellt sammanhang, ofrånkomligt knuten till diskurser, traditioner och – i den här undersökningen – ideologiska strömningar.³³ Genom att undersöka den ideologiska dimensionen av Palmstiernas texter, och genom att diskutera dess relation till ett ideologiskt fält, vill jag betrakta Palmstierna som *ideologisk agent*.³⁴ Distinktionen ligger i att *inte* primärt försöka avgöra de ideologiska uttryckens *originalitet*, utan att istället betrakta Palmstierna som en nod i ett större nätverk av politiskt tänkande, där hans texter representerar en aspekt av den ideologiska utvecklingen i Sverige.

Det som här benämns som till exempel ”Palmstiernas ideologi” eller ”den ideologiska dimensionen av Palmstiernas texter” är något som strukturerar texterna skrivna av just Palmstierna, och inte en extern ideologi för vilken Palmstierna är en representant; detta i enlighet med den bild av ideologi som allnärvarande struktur för politiskt tänkande som redan har diskuterats. Palmstiernas ideologi utgör en unik sammansättning av koncept, och tillhör i sin tur ett nätverk av sammanlänkande ideologier. Det är undersökningen av just den sammansättningen av koncept som är den här uppsatsens syfte. Det ideologiska nätverket benämns vidare som ”den gröna ideologiska familjen” eller som ”grön ideologi” i obestämd form. På så sätt betonas det faktum att det handlar om en heterogen gruppering av olika ideologiska varianter, och att en definitiv grön ideologi inte går att bestämma.

Palmstiernas roll var speciell eftersom han deltog i såväl forskarvärlden och politiken som i mediala sammanhang. Som en förmedlare av ideologi till offentligheten och till

³³ Björn-Ola Linnér, *The world household: Georg Borgström and the postwar population-resource crisis* (Linköping 1998), s. 24.

³⁴ *Ibid*, s. 25.

politiska ledare, legitimerad genom sin bakgrund som forskare, spelade han en avgörande roll i spridningen och formulerandet av de ekologiska idéer som snart skulle bli allmängods. Studiet av hans specifika ideologiska uttryck är därmed relevant för förståelsen av hela den svenska miljöhistorien.

1.5 Material och avgränsning

Syftet med den här undersökningen är alltså att undersöka de ideologiska dimensionerna av Hans Palmstiernas texter. Som utgångspunkt behandlas Palmstierna i rollen som ideologisk representant och som förmedlare av idéer till den allmänna befolkningen och till politiken. Materialet har därför begränsats till de texter han skrev som riktades mot offentligheten, och som kan kategoriseras som opinionsbildande. Det handlar främst om debattböcker och artiklar i dagspress.

Bakgrunden inom den biokemiska forskningen, arbetet på Karolinska Institutet, och de personliga socialdemokratiska kopplingarna är säkerligen avgörande för Palmstiernas intellektuella utgångspunkter och för hans dubbla roll som vetenskaplig och politisk auktoritet i media. Med det sagt är syftet här inte att skriva en intellektuell biografi, och inte heller att empiriskt kartlägga Palmstiernas inflytande över den socialdemokratiska miljöpolitiken. Därför har den forskning Palmstierna publicerat,³⁵ samt de personliga dokument han lämnat efter sig,³⁶ bortsetts från. Samma sak gäller det material han skrev på uppdrag av FN. Efter att ha slagit igenom som medial personlighet och folkbildare medverkade Palmstierna även i framställningen av studiematerial, till exempel underlag till studiecirklar för *Plundring*. Dessa är intressanta ur ett folkbildningsperspektiv, men de är skrivna för andra syften än artiklarna och böckerna, och är därför inte en del av underlaget. Detsamma gäller de böcker han skrev tillsammans med andra författare, som av källkritiska skäl svårigen kan användas för att bestämma just Palmstierna ideologiska profil. Undantaget är de två debattböckerna, *Plundring* och *Besinning*, som båda skrevs i samverkan med Lena Palmstierna, Hans Palmstiernas fru. Att avgöra hur relationen mellan böckernas innehåll och författarnas samverkan ser ut skulle kräva mer ordentliga efterforskningar. Då det primära underlaget för den här undersökningen är Palmstiernas artiklar, och då innehållet i böckerna i allmänhet motsvarar det i artiklarna (ofta är hela kapitel mer eller mindre direkt lyfta från en tidigare publicerad artikel), är

³⁵ Palmstiernas vetenskapliga hemvist var inom den bakteriologiska biokemin. Hans forskning handlade bland annat om *E. coli*-bakterien och om allergena substanser. Han spelade även en central roll i införandet av PKU-scanning av nyfödda barn, vilket blev embryot till dagens PKU-prov.

³⁶ Det personliga arkivet innefattar t.ex. omfattande brevväxling med framstående personer inom den svenska socialdemokratin och är säkerligen av intresse för framtida studier.

materialet tillräckligt för att kunna dra slutsatser om Palmstiernas idéer trots detta frågetecken.

Möjligheten att bortse från så mycket material är ett resultat av Palmstiernas flitiga närvaro i den svenska dagspressen. Mellan 1965 och 1975 var hans signatur en vanlig syn i olika morgon- och kvällstidningar, där han skrev om nya vetenskapliga rön inom allt från mikrobiologin till pappersindustrin, befolknings- och resursfrågor, stundande hot mot den svenska och globala miljön, och inte minst om 70-talets miljöpolitiska debatt framför andra: kärnkraftsfrågan. Sina främsta forum hade han i liberala Dagens Nyheter under 60-talet och i socialdemokratiska Arbetet under 70-talet. De 50 artiklar som används som underlag för den här undersökningen är framförallt hämtade från dessa två tidningar – 30 från Dagens Nyheter och 17 från Arbetet. De sista 3 publicerades i socialdemokratiska Aftonbladet. Innehållet i de två debattböckerna är alltså i mångt och mycket samma som i artiklarna. Eftersom resonemangen i artiklarna oftast tillåts vara mer ingående föredras de här som källa i de fall då kontentan är den samma. Den analytiska metoden är närmast kvantitativ – genom att undersöka stora delar av det Palmstierna skrev och att i texterna identifiera genomgående tankefigurer är ambitionen att isolera de viktigaste ideologiska koncepten. Därför beläggs varje koncept i ett flertal artiklar som ofta rör helt olika sakfrågor.

Avslutningsvis behandlas inget material som visar på mottagandet av Palmstiernas böcker, eller på den debatt som hans inlägg i miljöfrågor ofta gav upphopp till. Ett sådant material hade varit relevant för en bredare, diskursanalytisk kartläggning av miljödebatten i Sverige under den aktuella perioden, men är av begränsat intresse för analysen av den specifika ideologiska dimensionen av just Palmstiernas texter. Därför studeras i huvudsak bara material skrivet av Palmstierna själv.

1.6 Disposition och metod

Analysen av materialet är disponerad utifrån de ideologiska koncept som genom läsningen av materialet har identifierats i Palmstiernas författarskap. De är, i den ordning de diskuteras: det *antropocentriska krismedvetandet*, det *slutna systemet*, det *faustiska dilemmat*, det *rationella samhället*, den *radikala demokratiseringen*, och den *enade mänskligheten*. Under varje rubrik beläggs konceptet i materialet, på ett sätt som speglar undersökningens metod: en noggrann läsning av hela underlaget menad att utröna genomgående tankefigurer. I allmänhet har en ansträngning gjorts för att visa att samma idéer är återkommande inom många olika sakpolitiska diskussioner – därför diskuteras många olika artiklar för att påvisa en genomgående tankelinje. Sedan förs en kontextualiserande diskussion med stöd i

sekundärlitteratur där Palmstiernas idéer relateras till beskrivningar av grön ideologi, samt till historiskt närliggande miljöpolitiska processer. Att uppdelningen mellan uttolkandet av källmaterialet och kontextualiseringen är så tydlig är menat att betona att källmaterialet har analyserats för sig själv och inte utifrån några vedertagna ideologiska kategorier. Ambitionen är att på så sätt inte förbise ideologiska aspekter som inte passar in i gängse beskrivningar av grön ideologi.

Dispositionen är analytisk, inte kronologisk. Med det sagt så tenderade Palmstiernas intresseområden att skifta på ett linjärt sätt under de år han var aktiv som författare. Detta återspeglas i ett visst kronologiskt narrativ i analysen. I vissa frågor – kanske mest anmärkningsvärt i kärnkraftsdebatten – bytte han under åren ställning. Sådana skiften kartläggs här och anmärks på. Samtidigt är ambitionen inte att kartlägga förändringarna eller utvecklingen i Palmstiernas ideologi, utan fokus ligger snarare på det konstanta och återkommande; analysen är med andra ord synkron snarare än diakron. Eftersom han i allmänhet var konsekvent i sina grundläggande politiska idéer, och eftersom syftet är att kartlägga de varaktiga aspekterna av Palmstiernas ideologi snarare än de tillfälliga, lämpar sig valet för undersökningen.

I uppsatsens avslutande del görs först en sammanfattning av de ideologiska koncepten och hur de uttrycks i källmaterialet. Sedan förs först en diskussion – i enlighet med Freedens morfologiska modell – angående vilka av koncepten som kan klassificeras som *kärnkoncept* respektive *närliggande koncept*. Avslutningsvis förs en diskussion om hur man baserat på den genomförda undersökningen kan placera Palmstierna i relation till den gröna ideologiska familjen, respektive i den svenska miljöpolitikens historia.

2. Hans Palmstiernas miljöpolitiska ideologi

2.1 En kort miljöhistorisk bakgrund

Det svenska 60-talet innebar en fortsättning på Socialdemokraternas redan långvariga dominerande ställning inom partipolitiken. Ett av de främsta skälen till att partiet lyckades behålla den parlamentariska makten under så lång tid var deras pragmatiska inställning till sitt politiska program. Partiets utveckling präglades av en villighet att ompröva principer och strategier i enlighet med den rådande väljaropinionen – sedan 20-talet hade Socialdemokraterna medvetet profilerat sig som ett parti som tillgodosåg alla svenskers intressen. Det innebar att man under efterkrigstiden, då andelen industriarbetare i befolkningen stadigt minskade, tenderade att ta särskild hänsyn till de politiska frågor som intresserade den växande tjänstemannaklassen, för att på så sätt konkurrera om de röster som traditionellt hade lagts på den borgerliga oppositionen. De breda välfärdssatsningar som präglade efterkrigsåren kan betraktas som ett uttryck för den filosofin. Den kan också ses som en delförklaring till att det svenska politiska systemet vid den här tidpunkten var så pass mottagligt för nya ideologiska strömningar hos den allmänna befolkningen.³⁷

Ett exempel på denna mottaglighet var att miljöfrågan började tas på politiskt allvar i Sverige. Debatten kring det vårdslösa bruket av biocider och dess förödande effekter – i kölvattnet av Rachel Carsons *Tyst vår* – samt om kvicksilverföroreningarna i svenska vatten gjorde starka intryck på socialdemokratin. *Tyst vår* startade liknande debatter i stora delar av världen, och den svenska utvecklingen följde överlag en internationell trend.³⁸ I Sverige spreds miljöfrågorna också via snabbt växande civilsamhälleliga organisationer som Naturskyddsföreningen och dess fristående ungdomsfalang, Fältbiologerna.³⁹ Frågan antogs av regeringen vara särskilt viktig för utbildade tjänstemän i allmänhet, och för kvinnliga sådana i synnerhet – en grupp som Socialdemokraterna hade problem att vinna över.⁴⁰ Samtidigt innebar den ofta tillväxtkritiska miljöideologin tidvis en nagel i ögat för Socialdemokraternas ekonomiska agenda, som byggde på att en hög sysselsättning och en stark ekonomi skulle bekosta de generösa sociala reformerna.

Hans Palmstierna är enligt Jonas Anshelm en av två miljöideologer som framstår som de mest inflytelserika inom socialdemokratin på 60-talet – den andra är författaren, politikern och diplomaten Rolf Edberg. Edbergs böcker intog ett ekocentriskt perspektiv på människans

³⁷ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 11f.

³⁸ Joachim Radkau, *The Age of Ecology* (Cambridge 2014), s. 75-78.

³⁹ Andrew Jamison, *Miljö som politik* (Lund 2003), s. 70f.

⁴⁰ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 7.

plats i naturen, och han var i allmänhet skeptiskt till det moderna samhällets möjligheter att på ett harmoniskt sätt samexistera med resten av livet på jorden. Palmstiernas idéer var som vi snart ska se betydligt mer kompatibla med Socialdemokraternas politiska program – i alla fall då han slog igenom i slutet av 60-talet. Visserligen var han ofta kritisk mot aspekter av det moderna industrisamhället, men han såg samtidigt möjligheter i såväl ny teknologi som i reformistisk, socialdemokratisk politik. Antagligen fick han därför på ett annat sätt än Edberg ett praktiskt politiskt genomslag, och därför blev han också rekryterad när Socialdemokraterna skulle formulera sin första ordentliga miljöpolitik. Han var en nyckelperson i författandet av såväl partiets första miljöpolitiska program 1968, som det efterföljande miljömanifestet 1972.

2.2 Det antropocentriska krismedvetandet

Den stundande miljökras som målades upp i Palmstiernas författarskap var svindlande, och dess orsaker inget mysterium. I en artikel med den illustrerande titeln ”Grunden till allt överlevande rycks undan” uppmärksammar han att den förväntade livslängden för män över 40 i industrialiserade länder hade sjunkit under de senaste decennierna, och att många invånare i jordens fattigaste länder inte ens kan förvänta sig att leva till 40. Han refererar till en bok av Birgitta Leander som ”med solida fakta från hela jorden visar att girighet och rofferi, på fint språk kallat ’tilltro till tillväxtens automatiska välsignelser’, fördärvar livsmöjligheterna för de många människorna, i sista stund även för oss i det lyckliga Skandinavien”.⁴¹ Boken belägger enligt Palmstierna att ”tillväxt i det oändliga” är en ”teoretisk-matematisk omöjlighet och en biologisk vansinnighet som slutar i katastrof”.⁴² Ingen tvekan råder med andra ord om krisens orsaker, eller om dess magnitud. I en annan artikel skrader Palmstierna inte heller på orden: ”Alla tecken tyder på att mänskligheten går in i en lång, kanske slutgiltig kris”, och ”varje fördröjning [av åtgärder] är ett hot mot vår existens”.⁴³

I artikeln ”Insikt kunskap handling” skriver Palmstierna att ”insikten att jorden är liten och att mänskligheten har makt att förstöra sina möjligheter att leva vidare dagades sent”.⁴⁴ Inte minst hade atombomberna som släppts över Hiroshima och Nagasaki satt relationen mellan människa och jord i ett nytt perspektiv, och ”jordens litenhet blev uppenbar för stora

⁴¹ Hans Palmstierna, ”Grunden till allt överlevande rycks undan”, *Aftonbladet* 23/7 1973.

⁴² Ibid.

⁴³ Hans Palmstierna, ”Tiden rinner oss förbi”, *Dagens Nyheter* 30/4 1967.

⁴⁴ Hans Palmstierna, ”Insikt kunskap handling”, *Dagens Nyheter* 29/12 1967.

grupper människor under bombtestens dagar när det kalla kriget stod på sin höjdpunkt”.⁴⁵ Till oron bidrog varnande rapporter om snabbt stigande kvicksilverhalter längs hela näringskedjan, ett resultat av vårdslösa industriella utsläpp. Insikten om att människan inte bara var kapabel att bryta ned förutsättningarna för sin överlevnad, utan att processen redan var i full gång, hade tidigare varit ”ett litet fåtals egendom”, men hade nu i allt större grad nått gemene man.⁴⁶

USA:s militära inblandning i Vietnamkriget pågick under ungefär samma period som Palmstierna var aktiv som författare. Konflikten bereddes betydande plats i hans dagspressartiklar, och han deltog som många andra av sina kollegor i upprop mot den amerikanska militärmaktens agerande.⁴⁷ I artikel efter artikel fördömde han särskilt det flitiga bruket av herbicider, ämnade att störa de nordvietnamesiska styrkornas tillgång till mat; den oskarpa tillämpningen riskerade att påverka hela den vietnamesiska befolkningens hälsa och möjligheter att försörja sig, även efter ett eventuellt slut på konflikten. De militära förbanden kunde på olika sätt skydda sig från direkt påverkan, och kunde alltid vid behov införskaffa mat med våld – värst drabbades istället den civila befolkningen, och i synnerhet de svagaste bland dem.⁴⁸

Både upprördheten över industriella miljögifter och engagemanget för den vietnamesiska civilbefolkningens villkor är exempel på Palmstiernas uppmärksammande av destruktiva processers långvariga effekter på människan. Visserligen skrev Palmstierna ofta om olika mänskliga förehavandens konsekvenser för djurliv och natur, men i allmänhet berörde hans problemformuleringar de effekter som på något sätt kunde drabba samhället eller den mänskliga individen. Han uttryckte med andra ord ett *antropocentriskt krismedvetande*, snarare än ett *ekocentriskt*. Så har också Anshelm karaktäriserat Palmstiernas profil som ideolog, då i kontrast till Rolf Edbergs mer ekocentriska inriktning.⁴⁹

Det *antropocentriska krismedvetandet* uttrycktes inte minst i diskussionerna kring miljöproblemens potentiella effekter på samhällsekonomin. I sina texter om kvicksilvret och andra förorenande industriavfall betonade Palmstierna hur de ”ställer en fiskarkår utan arbete”,⁵⁰ och hur okontrollerade utsläpp av svavelsyra när de försurade floder och sjöar utgjorde ett hot mot ”en värdefull näringskälla”.⁵¹ Just fiskbestånden diskuterades oftast som

⁴⁵ Hans Palmstierna, ”Insikt kunskap handling”, *Dagens Nyheter* 29/12 1967.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ ”Vietnam 21 Oktober”, *Dagens Nyheter* 20/10 1967.

⁴⁸ Hans Palmstierna, ”Vietnam: USA:s kemiska krig”, *Dagens Nyheter* 27/8 1968.

⁴⁹ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 14.

⁵⁰ Hans Palmstierna, ”Vår smutsade värld”, *Dagens Nyheter* 21/11 1967.

⁵¹ Hans Palmstierna, ”Biologiska notiser”, *Dagens Nyheter* 9/1 1968.

just en potent proteinkälla, och därmed som en kritisk komponent i den livsmedelsförsörjning som för Palmstierna var avgörande för miljöfrågans problem och lösningar.⁵² I en annan artikel med samma ämne beskriver han hur föroreningen av våra vatten snart kommer att göra dem olämpliga för såväl mänsklig konsumtion som för bruk i industrin – ett resultat som skulle få konsekvenser för den industriella utvecklingen.⁵³ När vi dessutom använder atmosfären som ”vår billigaste kloak” får kolsyrans temperaturhöjande effekter konsekvenser för möjligheterna till odling i jordens varmaste områden.⁵⁴ Antropocentrismen lyser på ett typiskt sätt igenom då Palmstierna rapporterar om protesterna mot bygget av ett flygfält på en biologiskt unik atoll i Indiska oceanen: han oroar sig i första hand för förlusten av ”ett av de sista experimentalfälten för ärftlighetsforskning i orörd natur”, och det är mänskligheten snarare än naturen som går miste om ”ytterligare en del av det biologiska arvet”.⁵⁵

Det industriella avfallet hotade enligt Palmstierna inte bara att indirekt drabba människan genom rubbningen av känsliga ekosystem; det innebar dessutom ett direkt hot mot individens hälsa. I *Plundring* handlar ett kapitel om just luftföroreningarnas potentiella hälsovådliga konsekvenser,⁵⁶ och de medicinska riskerna för arbetare inom den kemiska industrin skulle bli en av huvudfrågorna i Palmstiernas andra bok, *Besinning*. Just oron för industriarbetares hälsa var närvarande redan tidigare: I en artikel om nya biologiska rön avhandlar Palmstierna till exempel såväl de hälsovådliga konsekvenser av det maskinella bullret som påvisats i djurförsök som sophanteringens svårberäknade cancerogena effekter.⁵⁷

Splittringen mellan ekocentrism och antropocentrism i den gröna rörelsen är ett väletablerat och omdiskuterat faktum.⁵⁸ Det ekocentriska perspektivet är ofta grundat i djupekologiska förutställningar, förknippade med tänkare som den norske filosofen Arne Næss. Enligt det ekocentriska perspektivet är människan bara en del i en större helhet – naturen – och hon tillskrivs inte något särskilt värde framför andra organismer. Denna holistiska snarare än atomistiska världsbild ligger till grund för kritik mot människans nuvarande relation till naturen, samt för idéer om hur ett mer hållbart samhälle bör konstrueras. Genom att göra upp med den traditionella antropocentriska bilden av världen, historien och samhället kan man gå till botten med de problem som hotar vår livssituation. Dessutom följer det av den ekocentriska världsbilden en *etisk holism* – då vi tillskriver även

⁵² Hans Palmstierna, ”Livet hänger på en liten böna”, *Arbetet* 3/9 1973.

⁵³ Hans Palmstierna, ”Rent vatten blir dyrt”, *Dagens Nyheter* 6/5 1967.

⁵⁴ Hans Palmstierna, ”Försörjningens sekel”, *Dagens Nyheter* 15/1 1967.

⁵⁵ Hans Palmstierna, ”Biologiska notiser”, *Dagens Nyheter* 21/9 1967.

⁵⁶ Hans Palmstierna, *Plundring, svält, förgiftning* (Stockholm 1982), s. 97.

⁵⁷ Hans Palmstierna, ”Biologiska notiser”, *Dagens Nyheter* 28/7 1967.

⁵⁸ Se till exempel Dobson, s. 42ff och Frieden, *Ideologies and Political Theory*, s. 530ff.

resten av jordens organismer ett värde infinner sig en moralisk skyldighet att inte behandla dem enbart instrumentellt eller destruktivt – en tanke som dragits till sin spets i till exempel Peter Singers idéer om specieism.⁵⁹ Djur upphöjs till samma moraliska status som människan – en inställning som alternativt kan beskrivas som anti-antropocentrisk.

Den typ av etisk holism som är kännetecknande för ekocentriska varianter av grön ideologi syns sällan hos Palmstierna – som i fallet med atollen i Indiska oceanen tenderar han tvärtom att helt bortse från den moraliska problematiken i att hota djurs naturliga livsmiljö. Den typen av argument för miljövard i vetenskapligt syfte han föredrar kan jämföras med de krav som uttrycktes av Naturskyddsföreningen under den första halvan av århundradet,⁶⁰ och de återkommer till exempel i Palmstiernas ställningstagande mot vattenkraft i Vindelälven under slutet av 60-talet.⁶¹ Med det sagt så inkorporerar Palmstierna ständigt element ur de ekocentriska tankegångarna i sin argumentation. En verklighetsbeskrivning som är genomgående antropocentrisk kan lätt användas för att berättiga människans exploatering av naturens resurser. I sina beskrivningar av känsliga fiskbestånd och odlingsmarker, och i de metaforer för samhällets plats i det naturliga kretsloppet som kommer att beskrivas i nästa avsnitt, utgår Palmstierna istället från en *metafysisk holism*,⁶² som antar att människan inte kan betraktas som fristående från sin naturliga omgivning. Genom att inte enbart betrakta naturen instrumentellt, och genom att uppmärksamma de effekter som rubbningar i kretsloppet oundvikligen kommer att ha på människans situation, gör Palmstierna ett visst avsteg från den modernistiska visionen av människans fullständiga makt över naturen. Samtidigt så utgår hans ideologiska argumentation alltid från det mänskliga välståndet, snarare än från något inneboende värde i den icke-mänskliga naturen. Om inte annat så belyser den här tillämpningen av begreppen ekocentrism och antropocentrism på Palmstierna hur det är en dikotomi som sällan är tillräcklig för att beskriva det ofta komplexa idémässiga innehållet i olika varianter av grön ideologi.

En annan diskussion som visar på variationen i den gröna ideologiska familjen är den kring makt och dominans. För många inom den gröna rörelsen innebär den mänskliga makten över naturen i sig något ont, oavsett om den missbrukas eller inte. Ur den synvinkeln blir det ett politiskt mål att hindra människan från att påtvinga den icke-mänskliga naturen sina egna, mänskliga värden – oavsett vilka värden det är.⁶³ Det är en uppfattning som är nära kopplad

⁵⁹ Humphrey, s. 424.

⁶⁰ Jamison m.fl., s. 17.

⁶¹ Hans Palmstierna, ”Hur fattiga är vi?”, *Dagens Nyheter* 23/5 1967.

⁶² Diskuteras till exempel i Humphrey (2013).

⁶³ Michael Freeden, *Ideologies and political theory: a conceptual approach* (Oxford 1996), s. 540.

till, men inte synonym med, den ekocentriska världsbilden. Palmstiernas antropocentriska inställning förnekar den problematiken – mänsklig dominans över naturen är för honom inte problematisk så länge den inte är destruktiv. Den miljöpolitiska statliga demokrati som Palmstierna förespråkar, och som kommer att diskuteras närmare under nästa rubrik, innebär tvärtom ett bejakande av fullständig kontroll, övervakning och inblandning – i syfte att bevara och att återställa.

Enligt Freedens är distinktionen mellan ekocentrisk och antropocentrisk grön ideologi framförallt viktig för de som själva tillhör den gröna ideologiska familjen.⁶⁴ Ofta har den begränsade effekter på politisk praxis. I Palmstiernas fall så innebar till exempel inte den närmast radikalt antropocentriska hållningen att han avskärmade sig från andra delar av den gröna rörelsen. En jämförelse med samtida ekocentriska ideologier, som de här nämnda Rolf Edberg och Arne Næss, illustrerar dock det heterogena i den gröna ideologiska familjens argumentation och världsbild, även om de resulterande politiska kraven på samhällets omvandling ofta blir snarlika. Skillnaden ligger alltså snarare i argumentationen, språkbruket och de metafysiska ställningstagandena än i de politiska förslagen.

En mer politiskt konkret konsekvens av den antropocentriska inriktningen hos Palmstierna var att han utan större problem kunde förena sina idéer med den socialdemokratiska regeringens politiska prioriteringar. Även i det miljöpolitiska program som Palmstierna var med och skrev på uppdrag av Socialdemokraterna 1968 är inriktningen tydligt antropocentrisk. Här beskrivs miljöförstörelsen som ett potentiellt hot mot den trygghet, välfärd och materiella standard som hade uppnåtts under den period av ökande välstånd i Sverige efter andra världskriget som brukar kallas för ”skördetiden”.⁶⁵ Dessutom var livsmiljön en del av denna välfärd precis som de materiella tillgångarna, och den skulle därför värnas om.⁶⁶ Genom sådana problemformuleringar, och genom en avsaknad av allt för hård kritik mot det tillväxtsamhälle och den utvecklingsoptimism som var grunden för den socialdemokratiska tanken om välfärdssamhället, kunde miljöfrågan inkorporeras i det socialdemokratiska politiska programmet utan några större besvär. Socialdemokraternas *erövringsperspektiv* till miljön kompletterade här med vad Jonas Anshelm har beskrivit som ett *miljöreparationsperspektiv*, där målet var att förhindra allt för destruktiva miljöeffekter och att städa upp redan gjord skada för att försäkra sig om fortsatt tillväxt.⁶⁷ De

⁶⁴ Freedens, *Ideologies and political theory*, s. 532.

⁶⁵ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 23.

⁶⁶ *Ibid*, s. 26.

⁶⁷ *Ibid*, s. 170f.

antropocentriska problemformuleringarna dominerande i enlighet med detta också vid den internationella miljökonferens som hölls i Stockholm 1972, som Socialdemokraterna hade tagit initiativet till. Optimismen gentemot det socialdemokratiska utvecklingsprogrammets möjligheter, som även uttrycktes av Palmstierna, skulle dock bedarra en aning i takt med att kritiken mot tillväxtsamhället fick allt större plats inom miljörelsen i början av 70-talet.⁶⁸

2.3 Det slutna systemet

Både i *Plundring* och i en artikel i Dagens Nyheter använder sig Palmstierna av en metafor hämtad direkt ur den laboratoriemiljö han länge hade som arbetsplats. Han beskriver hur en bakteriekultur i en kolv – ett slutet system med en begränsad mängd näring – genomgår olika faser i sin utveckling. Under en inledande period anpassar sig bakteriekulturen till sin omgivning, utan att beståndet ökar nämnvärt. Så småningom inleds en period av accelererande befolkningsökning. Bakterierna mångdubblar sitt antal om och om igen tills det att något nödvändigt näringsämne tagit slut. Med ens börjar stora delar av bakterierna att dö ut, och de gifter och föroreningar de lämnar efter sig försvårar överlevnaden för de kvarvarande. Bakterierna har nu överskridit det ”kritiska befolkningstalet”, och kulturen går in i den ”stationära tillväxtfasen”. Kolven blir smutsigare och smutsigare, och antalet individer börjar snart sjunka, i allt snabbare takt. Kulturen har gått in i sin ”logaritmiska dödsfas”.⁶⁹

Enligt Palmstierna tjänar denna dramatiska bild väl som en parallell till människans utveckling på jorden. Anpassningsperioden som för bakterierna varar i 90 minuter har för mänskligheten varat i ungefär 600 000 år, men principen är den samma. Precis som att kolven är ett slutet system med en begränsad tillgång på näring är också jorden, tillsammans med solen, ett slutet system där bara en förutbestämd mängd energi tillförs under en bestämd tidsperiod. Den här bilden av *jorden som ett slutet system* var utgångspunkten för Palmstiernas diskussioner kring befolknings- och resursfrågor. Skillnaden mellan bakteriekulturen och mänskligheten var att den senare hade kapaciteten till eftertanke och framtidsvision, något som snarast behövde utnyttjas om det annars oundvikliga resultatet av den explosiva befolkningsökningen skulle undvikas.⁷⁰

I samma artikel diskuterar Palmstierna potentiella lösningar. Problemet består i att den moderna människan i rasande takt förbränner resurser som har ansamlats under årtusenden.

⁶⁸ Se till exempel Jamison m.fl., s. 22 och Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 37f.

⁶⁹ Hans Palmstierna, ”Konsumtion och kritisk befolkningstäthet”, *Dagens Nyheter* 13/10 1966.

⁷⁰ Ibid.

Människan ”förbrukar jordens gåvor, en gång kallade Guds lån, genom att bränna det s.k. avfallet eller häva ut det i åar, sjöar, floder och hav”. För att bryta med den enkelriktade och ohållbara konsumtionen av resurser, och för att vi ska kunna fortsätta leva av jorden, måste restavfallet av det vi förbrukar ”återföras till jorden utan att vare sig jordens luckra struktur förstörs eller dess sammansättning blir oduglig för fortsatt odling”. Palmstiernas slutsats är att vi måste införa ett system där vi på ett balanserat sätt ”brukar” snarare än ”konsumerar” naturens tillgångar. Dessutom måste antalet människor begränsas till en lägre nivå än det kritiska befolkningstal som bakteriekulturen så småningom passerar i kolven.⁷¹ Samma slutledning nås då Palmstierna på annat håll använder sig av en annan, kongenial, metafor. Här beskrivs istället civilisationen som en levande varelse, som på darwinistiskt vis måste anpassa sig till sina omständigheter för att kunna överleva, om den inte så småningom ska gå under.⁷² I *Plundring* utvecklar Palmstierna hur den moderna industrin måste tvingas härma den evolutionära anpassning till omständigheterna som arter genomgår i naturen, istället för att tillåtas fortsätta expandera in absurdum.⁷³

Befolkningsfrågan är en av de centrala i *Plundring* och i Palmstiernas artiklar under sent 60-tal, och målas där upp som det kanske främsta enskilda hotet mot miljön och mot mänsklighetens framtid. Om och om igen lyfte han fram studier som visade hur befolkningsökningen höll på att springa ifrån den gröna revolutionens effektivisering av livsmedelsproduktionen.⁷⁴ Med stöd i Malthus tes om den exponentiella befolkningsökningens och om den påföljande resursbristens matematiska nödvändighet diskuterade Palmstierna konsekvenserna för den mänskliga civilisationen.⁷⁵ Han ansåg att världssamfundet inte på allvar hade insett hur framtiden riskerade att arta sig, något som blev smärtsamt tydligt då en Federov, ledamot i den ryska vetenskapliga akademien, talade i FN om rätten till ”fri demokratisk expansion”.⁷⁶ Palmstierna betraktade tvärtom en fortsatt befolkningsökning som en säker biljett till samhällskollaps – jordens resurser var begränsade och klarade bara av att förse en viss mängd människor. För att avvärja katastrofen krävdes aktiva insatser inom några decennier. Palmstierna talade bland annat om barnbegränsningspropaganda och preventivmedel som potentiella lösningar – de framsteg inom just preventivmedelsutveckling som gjordes under 60-talet beskrev han som en lovande

⁷¹ Hans Palmstierna, ”Konsumtion och kritisk befolkningstäthet”, *Dagens Nyheter* 13/10 1966.

⁷² Hans Palmstierna, ”Begränsad framtid”, *Dagens Nyheter* 5/1 1971.

⁷³ Palmstierna, *Plundring, svält, förgiftning*, s. 77ff.

⁷⁴ Hans Palmstierna, ”Tiden rinner oss förbi”, *Dagens Nyheter* 30/4 1967.

⁷⁵ Hans Palmstierna, ”Malthus och världssvälten”, *Dagens Nyheter* 3/5 1966.

⁷⁶ Ibid.

utväg, och han var av den anledningen oroad över potentiell lagstiftning som skulle försöka begränsa användningen av de nya produkterna.⁷⁷

Förutom i artiklar om befolkningsfrågan uttrycks också idén om jorden som ett slutet system i Palmstiernas mer allmänna diskussioner kring råvaror, livsmedelsförsörjning och energi. I artikeln ”Förskingringens sekel” frågar han sig hur länge de energiråvaror vi plockar ut ur jordskorpan kommer att räcka – projektionerna varierade, men de var alla lika dystra. Särskilt oljebeståndet och naturgasen beräknades enligt Palmstiernas källor börja sina inom bara några decennier.⁷⁸ Han uttryckte ingen större tilltro till de förnyelsebara energikällornas potential – på annat håll motsatte han sig i samma anda att den biologiska miljön i svenska vattendrag stördes genom byggandet av vattenkraftverk med begränsad kapacitet.⁷⁹ Istället satte han sitt hopp till moderna varianter av kärnkraftsreaktorer, samt i synnerhet de (fortfarande idag) ännu inte realiserade fusionsreaktorerna, drivna med tungt väte. I frågan om kärnkraften skulle Palmstierna under 70-talet komma att byta inställning, då hans försiktiga optimism ersattes av övertygad skepticism.⁸⁰

Den moderna civilisationens framväxt var enligt Palmstierna intimt sammanknuten med en ständigt stegrande tillförsel av billig energi. I en serie artiklar publicerade i *Arbetet* under 70-talets första halva avhandlade han olika former av energiproduktion och den roll de spelat under mänsklighetens historia; i takt med att mer effektiva sätt att utnyttja naturen uppfanns tog civilisationen språng till nya nivåer. I en artikel beskrivs till exempel den roll som de effektiva hästseldon som först konstruerades i Kina, mer än ett halvt årtusende innan de började användas i Europa, hade spelat i historien. Genom att bättre kunna utnyttja hästars dragkraft möjliggjorde man billigare transporter, vilket i sin tur ledde till att större områden kunde förses med säd vid missväxt – en förutsättning för att byar skulle utvecklas till städer.⁸¹ Den typen av historiska detaljer illustrerade för Palmstierna den moderna kulturens beroende av en ständigt ökande framställning och konsumtion av energi. Slutsatsen blev att

⁷⁷ Hans Palmstierna, ”Gränsen mellan liv och icke-liv”, *Dagens Nyheter* 16/11 1966.

⁷⁸ Hans Palmstierna, ”Förskingringens sekel”, *Dagens Nyheter* 15/1 1967.

⁷⁹ Hans Palmstierna, ”Hur fattiga är vi?”, *Dagens Nyheter* 23/5 1967.

⁸⁰ Palmstiernas vändning i kärnkraftsfrågan tolkas ofta som ett tecken på ett för den svenska miljörelsen symtomatiskt skifte från teknologisk optimism till tillväxt- och utvecklingskritisk pessimism. Den bilden är inte nödvändigtvis felaktig – Palmstierna var i allmänhet mindre skeptiskt till den existerande samhällsformens möjligheter att lösa miljöproblemen under 60-talet än han skulle vara under 70-talet. Däremot är det värt att betona att Palmstiernas tidiga diskussioner kring kärnkraften visserligen var försiktigt positiva, men inte okritiska. Han betonade till exempel att även uranet så småningom skulle sina, och i allmänhet såg han framförallt kärnkraften som ett sätt att uppfylla energibehoven under övergången till ett mer hållbart samhälle. I Sverige påverkades opinionen angående kärnkraft dessutom överlag av de varnande rapporter om teknikens baksidor som spreds under det tidiga 70-talet, och som Palmstierna ofta skrev om i sina energiartiklar i *Arbetet*.

⁸¹ Hans Palmstierna, ”Hästen bidrog till stort energisprång”, *Arbetet*, 20/5 1973.

samhällskollaps hotade då den moderna energiförbrukningen – vars matematik var beroende av de fossila bränslen som brändes upp i mycket snabbare takt än de återställdes – så småningom skulle bli ohållbar.⁸² Dessutom ökade mängden energi som krävdes per kalori föda ständigt, i takt med utvecklingen av nya jordbrukstekniker.⁸³

Palmstierna efterfrågade en politisk framtidsvision där mänsklighetens konsumtion av energi på ett eller annat sätt – via revolutionerande teknologi eller genom sparsamt bruk av den energi som pålitligt kunde fångas upp från solen – inte gick stick i stäv med det faktum att jorden var ett slutet system med begränsade resurser. Inspiration skulle tas från de metoder och energikällor som var dominerande innan de fossila bränslenas inträde.⁸⁴ Det viktigaste för ett ur resurssynpunkt hållbart samhälle var i Palmstiernas ögon inte hur mycket energi som tillfördes, utan ”det sätt på vilken energin används”.⁸⁵ Sparsamhet och effektivitet var därmed minst lika viktigt som nya framställningsmetoder. För att uppnå ett system i jämvikt som respekterade det slutna systemet var det nödvändigt att konsumtionen inte fortsatte öka i samma takt som produktionen. En sådan omställning behövde vägledas av eftertänksamhet och planering, inte huvudlös expansion, och lösningen behövde inkorporera en blandning av de energiteknologiska bedrifter som människan hade åstadkommit genom historien. Dessutom var det bråttom; stigande energipriser skulle om inget gjordes framtvunga panikartade lösningar, till exempel en explosiv utbyggnad av kärnkraften: ”Slöseriets tid är tveklöst förbi.”⁸⁶

Slutligen uttryckte Palmstierna också idén om det slutna systemet i de artiklar där han talade om den moderna stadens plats i det naturliga kretsloppet. Han använde sig gärna av jämförelser med en organisms plats i ett ekosystem:

[Staden] drar till sig råvaror av alla de slag, omvandlar dem till energi – värme, kolsyra och andra gaser, och skräp som inte längre anses fylla någon funktion. Kort sagt: råvaror tas in, förädlas och förvandlas till värme, gas och lort. I naturen sker samma sak om man ser till de enskilda organismerna. [...] Men organismen lever inte enskilt, ensam, den är ett led i en lång kedja.⁸⁷

Till skillnad från naturliga organismers restprodukter återgick stadens avfall inte till den naturliga näringskedjan. Energitillförseln kom inte heller från solen – som hos fotosyntetiserande växter – utan från det fossila bränslet. Städerna producerade ”enorma

⁸² Hans Palmstierna, ”Vattenkraften – energikälla som täcker livets alla områden”, *Arbetet* 10/6 1973.

⁸³ Hans Palmstierna, ”Mat måste produceras med energisnålare metoder”, *Aftonbladet* 22/7 1974.

⁸⁴ Hans Palmstierna, ”Människan, vinden, kulturen”, *Arbetet* 22/6 1973.

⁸⁵ Hans Palmstierna, ”Nu måste vi planhushålla”, *Arbetet* 17/12 1973.

⁸⁶ Hans Palmstierna, ”Lös energikrisen utan panik”, *Arbetet* 18/11 1973.

⁸⁷ Hans Palmstierna, ”Förskingringen kan hejdas”, *Dagens Nyheter* 21/3 1967.

mängder avfall till ingen nytta eller till direkt skada”⁸⁸, och då avfallet betraktades som skräp gjorde man sig av med det på enklast möjliga sätt. Eldandet i de allt större sopstationerna förpestade luften, och utsläpp i naturen förvandlade vattendrag till ”groteska och stinkande karikatyrer av naturliga kretslopp”.⁸⁹ För att få stopp på föroreningarna krävdes enligt Palmstierna två saker: Att befolkningsökningen och standardexplosionen hejdades, samt att städernas avfall genom olika metoder återfördes till jorden. Genom att till exempel omvandla de föroreningar som annars skulle ha gått rätt ut i vattnet till gödsel kunde de införlivas i det förmodade kretsloppet.⁹⁰ I en artikel om föroreningarnas konsekvenser citerar Palmstierna uppskattande en amerikansk miljövårdsutredning, som föreslog att alla stadens restprodukter skulle återinföras i produktionen – ”the loop must be closed”.⁹¹ Brasklappen var att avfallshanteringen skulle kräva stora mängder kapital och energi, vilket ytterligare underströk behovet av en strategisk energiomställning.

Statsvetaren Reidar Larsson skriver att ”grunden för ekologismen är föreställningen om en ekologisk balans”.⁹² Enligt Larsson betecknar begreppet den harmoni som råder i den orörda naturen, och som hotas av mänskliga ingrepp. Arne Næss kallar i samma anda det framtida, ekologiska samhället för ”balanssamhället”.⁹³ Att samhället bör omstruktureras enligt nya kriterier för att bli hållbart anser också Mathew Humphrey är en nyckelidé som gröna ideologier har gemensamt.⁹⁴ Genom grundlig analys av människan och samhällets plats på jorden ska man kunna konstruera ett sådant system, där mänskligheten inte ligger i konflikt med utan ingår i det naturliga kretsloppet. Det är en idé som är nära knuten till den holistiska världsbild som behandlades i det föregående avsnittet, och som Palmstierna använder som analytisk utgångspunkt.

Idén om den ekologiska rekonstruktionen hör enligt Humphrey ihop med en kompletterande tanke om att människan i sin samhällsplanering bör hämta inspiration från naturen.⁹⁵ Med andra ord stämmer Palmstiernas flitiga bruk av naturliga metaforer – såväl bakteriekulturen i kolven som staden i det naturliga kretsloppet – väl överens med utbredda traditioner inom den gröna ideologiska familjen. Att jämföra den typen av språkliga grepp med en ideologisk övertygelse är dock inte helt oproblematiskt. ”Naturen” som begrepp, och

⁸⁸ Hans Palmstierna, ”Förskingringen kan hejdas”, *Dagens Nyheter* 21/3 1967.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Hans Palmstierna, ”Rent vatten blir dyrt”, *Dagens Nyheter* 6/5 1967.

⁹¹ Hans Palmstierna, ”Vår smutsade värld”, *Dagens Nyheter* 21/11 1967.

⁹² Reidar Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, åttonde upplagan (Lund 2014), s. 150.

⁹³ Larsson, s. 150.

⁹⁴ Humphrey, s. 423f.

⁹⁵ Ibid, s. 425.

den bild vi har av den, är till stor del en intellektuell konstruktion. Genom att beskriva scener som uppfattas som naturliga kan man söka stöd för de flesta politiska övertygelser.⁹⁶ Allt från konservativa till anarkistiska rörelser har använt sig av det ”naturliga” för att motivera sina egna ideologiska axiom. Att leta efter förebilder i naturen är med andra ord inte nödvändigtvis ett kännetecken för grön ideologi.

Palmstiernas bakteriologiska metafor är framförallt just en metafor – ett språkligt verktyg som snarare är menat att illustrera ett sammanhang än att ordinera lösningar på etiska eller politiska frågor. Idén om stadens plats i kretsloppet är däremot på ett mer direkt sätt kopplad till en sakpolitisk verklighet: Staden ska inte bara vara *som i ett naturligt kretslopp*, utan den ska införlivas i *det faktiska naturliga kretsloppet* genom politiska åtgärder som leder till mer effektivt återbruk av avfall och en minskad konsumtion. I det fallet är alltså bilden som är hämtad från naturen menad att direkt preskribera ett hållbart samhälle, och det cirkulära i metaforen speglar den holistiska världsbild som ska ligga till grund för samhällsplaneringen. Samtidigt kan man fråga sig om metaforerna över huvud taget bör diskuteras som ideologiska uttryck, snarare än som ideologiskt neutrala retoriska verktyg.

Det kriterium som ligger till grund för Palmstiernas uppfattning om det slutna systemet är *hållbarheten*. Att säga att ett system är hållbart förutsätter som redan diskuterat en holistisk världsbild, där tillförseln av energi och resurser är i jämvikt med förbrukningen. Begreppet har en komplex historia inom den gröna ideologiska familjen, och är därför svårt att knyta till några särskilda ideologiska variationer. Ofta har det kontrasterats mot ”utveckling”, vilket då anses vara en egenskap hos det modernistiska samhället som är inkompatibel med det förespråkade hållbara samhället.⁹⁷ Samtidigt har de två begreppen ofta förts samman – illustrerat genom uttryck som ”hållbar utveckling”. För de som inte tycker att den föreningen innebär någon logisk motsättning kan ett sådant begrepp användas för att motivera reformistisk miljöpolitik inom ramarna för existerande politiska system. För de som tvärtom menar att de inte går att försona med varandra kan hållbarhetskriteriet istället få en radikal, samhällsomvälvande innebörd. Palmstiernas syn på hållbarhet lutar åt det senare lägret. Trots att han är optimistiskt inför den socialdemokratiska politikens möjligheter till omställning anser han som vi redan sett att tillväxttanken är själva grundorsaken till miljöproblemen. Att nå fram till ett hållbart samhälle behöver inte nödvändigtvis innebära politisk revolution, men väl radikal ekonomisk reformism, som gör upp med det Palmstierna anser vara en alltför otyglad konkurrensdriven marknad. Å andra sidan är den naturliga

⁹⁶ Freedon, *Ideologies and political theory*, s. 535.

⁹⁷ Humphrey, s. 426.

balansen, i enlighet med det antropocentriska perspektivet, inte ett uttalat egenvärde för Palmstierna. Snarare anknyts balansidén till socialistiska idéer om demokrati, jämlikhet och folkmakt, idéer som ska diskuteras i ett senare avsnitt. Att staden genom politiska åtgärder skulle införlivas i det naturliga kretsloppet var en av poängerna i det miljöpolitiska programmet från 1968.⁹⁸ Idén om det slutna systemet, där resurserna är begränsade, är också genomgående i miljömanifestet från 1972.⁹⁹

Den splittring inom den gröna ideologiska familjen som beskrivits här, mellan tillväxt- och utvecklingsvänlig reformism och samhällskritisk radikalism, är utmärkande även för Socialdemokraternas miljöpolitiska historia. I allmänhet utgjorde dock tillväxtlinjen den dominerande inom partiet. På partikongressen 1972 varnade statsminister Olof Palme för den del av miljörelsen som ville motverka industrisamhället, vilket ju var förutsättningen för det materiella välståndet.¹⁰⁰ Denna tanke om att genom ekonomiskt välstånd åstadkomma social trygghet var central för Socialdemokraterna under hela 1900-talet.¹⁰¹ Under 70-talet började dock splittringar synas inom partiet, och många socialdemokrater ville se ett närmande till miljörelsens tillväxtkritiska idéer. Debatten spädades på av rapporter i stil med den av Romklubben publicerade *Tillväxtens gränser* (1972), i vilken författarna manade till begränsning av tillväxten, med argument hämtade från systemanalyser utförda av tidiga datorer.¹⁰² Även oljekrisen 1973 innebar en aktualisering av kritiken mot det resursberoende samhället.¹⁰³

Även om Palmstierna alltså från början var optimistisk gentemot den socialdemokratiska politikens möjligheter skrev han med sina böcker och artiklar löpande in sig i det tillväxtkritiska lägret inom socialdemokratin, och förebådade därigenom det bredare ideologiska skifte som skulle fortsätta under början av 70-talet. Hans idéer om det hållbara samhället i det slutna systemet var oförenliga med tanken på evig tillväxt, vilket blev allt tydligare allt eftersom åren gick och de politiska spänningarna mellan miljörelsen och Socialdemokraterna ökade.

⁹⁸ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 24.

⁹⁹ *Ibid*, s. 33.

¹⁰⁰ *Ibid*, s. 34f.

¹⁰¹ *Ibid*, s. 176f.

¹⁰² *Ibid*, s. 39f.

¹⁰³ Jamison m.fl., s. 41.

2.4 Det faustiska dilemma

I en artikel i *Arbetet*, ”Kärnkraften, kontrakt med djävulen?”, refererar Palmstierna till den amerikanska kärnfysikern Alvin Weinberg. Weinberg – en aktiv förespråkare för kärnkraften – beskrev människans utveckling av densamma som det stora faustiska beslutet. Genom kärnkraften kunde mänskligheten få tillgång till nästan obegränsad energi, i utbyte mot att man ständigt och för evigt skulle behöva hindra att det radioaktiva avfallet läckte ut, med alla konsekvenser det skulle innebära. Det skulle av nödvändighet kräva ett stabilt samhälle, utan våldsamma revolutioner eller terrorism.

Palmstierna instämmer i artikeln med bilden av de konsekvenser en utbyggd kärnkraftssektor skulle ha för samhället. Han delar dock inte Weinbergs åsikt om att denna faustiska överenskommelse borde accepteras. I en rad artiklar i *Arbetet* mellan 1973 och 1975 argumenterade Palmstierna på olika grunder istället mot kärnkraftens etablering i Sverige. Visserligen skulle den innebära ett andrum från den stundande energikris som förväntades bli resultatet av den sinande oljan, naturgasen och kolet. Det fanns också vissa fördelar för miljövården – till exempel skulle den nya energikällan göra utbyggnaden av vattenkraften i Vindelälven onödig, ett faktum som fick till exempel Naturskyddsföreningen att uttrycka en kraftig kärnkraftsoptimism.¹⁰⁴ I den här frågan var en sådan ekonomisk bedömning dock inte tillräcklig för Palmstierna. Den som studerade historien kunde se att kulturer och civilisationer, oavsett det välstånd och den dominans de åtnjöt, kom och gick. Att garantera att kärnkraftsavfallet skulle kunna bevakas i generationer framöver var därför omöjligt. Dessutom skulle ett samhälle med sådan kapacitet till övervakning och kontroll mer eller mindre tvunget vara en polisstat, och energin skulle alltså behöva köpas till priset av ofrihet.¹⁰⁵

Palmstierna identifierade även andra brister i planerna på kärnkraftsomställning. Han menade bland annat att cancerriskerna för de som arbetade på verken inte hade undersökts tillräckligt och att de troligen var underskattade.¹⁰⁶ Läckor av radioaktiva ämnen beskrevs som ”ett dödande hot mot alla varelser”,¹⁰⁷ och han varnade för hur enkelt det skulle vara för illvilliga att få tag på plutonium för att framställa egna atombomber.¹⁰⁸ Med bristen på information om riskerna i åtanke vädjade han till makthavare att söka andra vägar till en

¹⁰⁴ Jonas Anshelm, *Mellan frälsning och domedag* (Eslöv 2000), s. 111.

¹⁰⁵ Hans Palmstierna, ”Kärnkraft – kontrakt med djävulen?”, *Arbetet* 3/9 1974.

¹⁰⁶ Hans Palmstierna, ”Cancerrisken undervärderad”, *Arbetet* 28/5 1974.

¹⁰⁷ Hans Palmstierna, ”Ett dödande hot mot alla varelser”, *Arbetet* 5/9 1974.

¹⁰⁸ Hans Palmstierna, ”Lätt skaffa material till hemmagjorda atombomber”, *Arbetet* 28/9 1974.

balanserad energiproduktion.¹⁰⁹ I sitt motstånd mot kärnkraften upprepade nämligen Palmstierna kravet på att ställa om till en hållbar energikonsumtion på andra sätt. Han förutspådde att människan annars skulle tvingas in i ett beroende av kärnkraften som hon inte var – och antagligen aldrig skulle bli – mogen att hantera.¹¹⁰ Han anklagade dessutom svenska kärnkraftsföretag som Asea-Atom för att försöka tona ned de inneboende riskerna, ett påstående som snabbt avvisades av företagets representanter.¹¹¹

Det var inte bara i kärnkraftsfrågan som Palmstiernas skepticism inför våghalsiga tekniska och vetenskapliga framsteg gav sig till känna. Många av de artiklar han skrev i Dagens Nyheter innan han slog igenom ordentligt som miljödebattör handlade om nya rön inom de biologiska och kemiska vetenskaperna, och om de etiska och samhällsfrågor de aktualiserade. Till exempel skrev han en rad artiklar om de nya tekniker som möjliggjorde manipulation och undersökning av organismers arvs massa. Introducering av främmande arvs massa i bakterier, samt experiment med odling av celler från människor och möss i provrör, hade förorsakat en ”omvälvning i vår begreppsvärld”. Stora framsteg inom biologin och biokemin var att vänta, och de skulle förändra vår möjlighet att påverka ”allt levande i vår livsmiljö, på gott och ont”. Hur dessa nya tekniker skulle användas skulle avgöras av ”vår etiska hållning”, och inte sällan var Palmstierna oroad för hur utfallet av dessa moraliska överläggningar skulle se ut.¹¹² I en artikel om de nya möjligheterna till att odla mänskliga ägg i provrör, och till att potentiellt plantera dem i kvinnor, är Palmstierna positivt inställd till den glädje det skulle innebära för många. Samtidigt betonar han hur tekniken ställer vissa etiska bekymmer på sin spets. Särskilt funderar han kring konsekvenserna av att man i framtiden eventuellt skulle kunna ”odla fram ett barn i en apparat”, vad det skulle innebära för föräldraskapet, och vad det sa om gränsen mellan ett foster och en människa: ”Skall man tala om abort när man ratar överblivna foster?”¹¹³ Den nya tidens biologer spelade enligt Palmstierna nu den roll som tidigare innehaft av fysiker i omformningen och manipulationen av människans livsbetingelser. Precis som han några år senare skulle oro sig för att plutoniumet skulle handla i fel händer, frågade han sig här vilken dystopisk potential som lurade i de nya teknikerna:

¹⁰⁹ Hans Palmstierna, ”För allas välfärd sök andra vägar”, *Arbetet* 18/9 1974.

¹¹⁰ Hans Palmstierna, ”Bara en polisstat kan klara ett samhälle drivet av kärnkraft”, *Aftonbladet* 30/5 1974.

¹¹¹ Hans Palmstierna, ”Låt inte allmänheten tro att problemen är lösta!”, *Arbetet* 2/10 1974.

¹¹² Hans Palmstierna, ”Att påverka arvs massan”, *Dagens Nyheter* 4/12 1965.

¹¹³ Hans Palmstierna, ”Produktion av människofoster”, *Dagens Nyheter* 24/12 1965.

Har vi garantier att samvetslösa samhällssystem och politiker inte tvingar fram manipulationer med fostret i apparaten, så att man kallblodigt framställer olika arter av människan? Aldous Huxley behandlade problemet redan 1932 i satiren och framtidsvisionen ”Du sköna nya värld”. Vi vet nu att hans vision kan bli verklighet.¹¹⁴

Även möjligheten att undersöka ofödda fosters arvs massa, och att på så sätt i förtid diagnosticera ärftliga sjukdomar, innebar för Palmstierna etiska frågetecken. Hur bedömer man den moraliska problematiken i att abortera ett sjukt foster, som man under tidigare omständigheter hade hjälpt överleva så länge som möjligt? Ur motsatt perspektiv hade den moderna vetenskapen i ett svep satt det naturliga urvalet ur spel, och individer som tidigare inte skulle ha överlevt hölls nu vid liv in i det längsta.¹¹⁵ Enligt Palmstierna borde det medicinska skrånets princip om att inte orsaka någon skada – ”Primum est non nocere” – i förlängningen även appliceras på de konsekvenser de nya teknikerna skulle ha på hela mänsklighetens fortgång.¹¹⁶ Han frågade sig – i anknytning till befolkningsfrågan, som han vid den här tiden redan visade intresse för – om det verkligen var moraliskt riktigt att så många som möjligt överlevde sin tid i livmodern. Befolkningsfrågans relevans aktualiserades på samma sätt i en diskussion kring de nya vaccin mot smittsamma sjukdomar som ledde till explosionsartade befolkningsökningar i vissa delar av världen.¹¹⁷

I allmänhet efterfrågade Palmstierna lagar och regler – förankrade i både moraliska överväganden och realistiska bedömningar – som skulle se till att nya teknologiska och medicinska innovationer inte missbrukades.¹¹⁸ Ett område som enligt Palmstierna exemplifierade ett sådant missbruk var den vårdslösa användningen av antibiotika i djurhållningen. I artikeln ”Profiten först – hälsan sen” skriver han om den hotande bakteriologiska antibiotikaresistensen, och om hur den riskerar att sabotera den revolutionerande roll som penicillinet har spelat inom sjukvården. Den typen av problem var enligt Palmstierna resultatet av ett samhälle styrt av vinstintressen, i vilkas namn företag valde att blunda för potentiella bieffekter, istället för av på förhand uppritad lagstiftning. Som det såg ut nu blev det snabbt för sent att retroaktivt stifta lagar, då de lätt kunde få negativa effekter på matpriser och försörjning, vilket gjorde dem politiskt omöjliga. I slutändan drabbade de ökade kostnaderna för sjukvård istället samhället och skattebetalarna.¹¹⁹ Slutligen skrev Palmstierna till exempel även om Neurosedynskandalen, då ett nytt, otillräckligt testat

¹¹⁴ Hans Palmstierna, ”Produktion av människofoster”, *Dagens Nyheter* 24/12 1965.

¹¹⁵ Hans Palmstierna, ”Att bestämma fostrets kön och arvs massa”, *Dagens Nyheter* 5/3 1966.

¹¹⁶ Hans Palmstierna, ”Gränsen mellan liv och icke-liv”, *Dagens Nyheter* 16/11 1966.

¹¹⁷ Hans Palmstierna, ”Vaccin mot spetälska”, *Dagens Nyheter* 17/3 1966.

¹¹⁸ Se till exempel ”Aktiv påverkan av arvsanlag”, *Dagens Nyheter* 16/8 1966 och ”Gränsen mellan liv och icke-liv”, *Dagens Nyheter* 16/11 1966.

¹¹⁹ Hans Palmstierna, ”Profiten först – hälsan sen”, *Dagens Nyheter* 17/2 1967.

sömnmedel orsakade missbildningar av många nyfödda barn.¹²⁰ Här nyanserade han dock sin skepticism då han påpekade att de lärdomar man dragit av katastrofen skulle kunna vara till hjälp för bland annat organtransplantation – en iakttagelse som var typisk för Palmstiernas förmåga att se potentialen i till synes hopplösa situationer.

Ännu ett exempel på Palmstiernas skeptiska inställning till människans faustiska entusiasm är hans beskrivning av de nya ”datamaskinerna” i *Plundring*. Han refererar till en uppsats av matematikern Norbert Wiener, där denna beskrivit hur de senaste datorerna lyckats lära sig brädspelet dam bättre än någon människa. Palmstierna drar slutsatsen att vi nu kan ”bygga maskiner som kan undandra sig all effektiv mänsklig kontroll”.¹²¹ Han beskriver hur datorerna genom felberäkningar redan orsakat stora olyckor i olika industrier; i vår övertro på dessa framtidens robotar anar Palmstierna en skrämmande risk som precis som kärnkraften påminner om Fausts överenskommelse med djävulen.

Idéer om miljövard och hållbarhet har inom den gröna ideologiska familjen ofta sammankopplats med en skeptisk inställning till ny teknologi. Inom ekocentriska tankeskolor har man ofta förknippat en avindustrialisering av samhället med romantiska idéer om den orörda naturen. Enligt Freeden är detta ett uttryck för konservativa begrepps närvaro i den gröna ideologiska familjen.¹²² Ur ett sådant perspektiv innebär nya teknologiska innovationer och de möjligheter till kontroll över naturen som de innebär inget framsteg, utan snarare en utveckling i fel riktning. De är resultatet av en övermodig och självgod utvecklingsoptimism som ignorerar de känsliga förutsättningarna för människans fortlevnad.

Palmstierna var i grunden positiv till människans teknologiska framsteg. Han hyste ingen nostalgisk föreställning om en romantisk naturmänniska i stil med Rousseaus, och han förespråkade inte en återgång till ett förindustriellt samhälle, som vissa andra samtida debattörer gjorde.¹²³ Hans artiklar om den nya medicinens oroande möjligheter visar dock på en ständig medvetenhet om den otyglade utvecklingens destruktiva potential, och när samma skepticism återkommer angående kärnkraften blir de tendenser som enligt Freeden kan klassas som konservativa tydliga. Som redan avhandlat beskrev Palmstiernas i sina energiartiklar hur mänskligheten behövde titta i backspegeln och återuppliva en blandning av de metoder för energiproduktion som vi använt tidigare. Kärnkraftsfrågan blåste med andra

¹²⁰ Hans Palmstierna, ”Skadade neurosedyn fostret?”, *Dagens Nyheter* 17/2 1967.

¹²¹ Palmstierna, *Plundring, svält, förgiftning*, s. 139f.

¹²² Freeden, *Ideology and Political Theory*, s. 535.

¹²³ Ett svenskt exempel är Gösta Ehrensvärd *Före – Efter* (1971). Här förespår Ehrensvärd industrisamhällets kollaps, och en efterföljande återgång till ett mer välanpassat, agrart samhälle. Ett exempel från det motsatta, teknologioptimistiska lägret är *Futurum exaktum* (1972) av Tor Ragnar Gerholm, där Gerholm förespråkade kärnkraft och fysikens utveckling i allmänhet.

ord liv i de konservativa tendenser som Palmstierna redan tidigare hade uttryckt, och klargjorde att han inte hur som helst gick med på det teknologioptimistiska lägre inställning till framtidens teknologi.

I slutet av 60-talet var skepticismen mot ny teknologi inte särskilt framträdande i den svenska miljörelsen. Den kritik som fanns var snarare inriktad på specifika projekt, som till exempel utbyggnaden av vattenkraften i svenska vattendrag. Detta förändrades dock, i takt med att kärnkraften blev en allt hetare fråga, under början av 70-talet.¹²⁴ Teknologiskeptiska tendenser fanns även inom socialdemokraterna. Vid partikongressen 1969 talade Palme om att samhället behövde förhindra att den tekniska utvecklingen fick alltför destruktiva konsekvenser för befolkningen.¹²⁵ I allmänhet höll sig dock Socialdemokraterna till den teknologioptimistiska linjen, särskilt i och med sitt ställningstagande angående kärnkraften. Palmstiernas utveckling mot en mer renodlad skepticism speglade med andra ord utveckling inom miljörelsen i stort, och den innebar därmed en konflikt med regeringspartiet. Kärnkraftsfrågan skulle komma att bli 70-talets kanske största politiska tvist, och en viktig orsak till den första socialdemokratiska valförlusten på 44 år.

2.5 Det rationella samhället

När Palmstierna jämför mänsklighetens historia med en bakteriekulturs utveckling i en kolv lägger han som redan nämnt till en brasklapp: människan är kapabel till framtidsvision och rationellt övervägande.¹²⁶ För Palmstierna var en *oberoende* och *välfinansierad* vetenskap nyckeln till att konstruera ett samhälle som drog nytta av det faktumet. Vägen framåt skulle vara utstuderad och välplanerad, och för sådan planering krävdes kunskap. Idén om det *rationella samhället* var ett kriterium för Palmstiernas lösningar på de utmaningar som mänskligheten stod inför. I stort sett alla de artiklar han skrev om olika miljöhot efterfrågade ytterligare forskning, och i förlängningen handlingskraftig politik förankrad i den forskningen.

Det primära hotet mot vetenskapens *oberoende* såg Palmstierna i olika typer av kopplingar mellan forskning och industri. I en artikel i Aftonbladet (inte skriven av Palmstierna själv) ges referat ur ett tal som han höll på fackförbundet Fabriks kongress 1971. I talet anklagade Palmstierna ”professorer, doktorer och laboratorer som har konsultuppdrag

¹²⁴ Jamison m.fl., s. 23.

¹²⁵ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 26f.

¹²⁶ Hans Palmstierna, ”Konsumtion och kritisk befolkningstäthet”, *Dagens Nyheter* 13/10 1966.

för industrin” för att sakna ”lidelse” för de problem som drabbade industriarbetare.¹²⁷ Palmstierna hävdade att särskilt de kemiska hälsoriskerna på arbetsplatsen förbisetts av företagsledare, och att det då forskare i allt högre utsträckning arbetade som konsulter åt olika koncerner hade blivit svårt att bedöma objektiviteten hos den forskning de producerade. Problemet var inte de enskilda forskarnas hederlighet, utan de ekonomiska och systematiska processer som bestämde vilken forskning som skulle genomföras.

Kritiken av forskningens avhängighet av privata företag återkom ofta hos Palmstierna. I flera artiklar i *Arbetet* skriver han om hur företagen nästlat in sig i vetenskapen. Ett exempel var Enskilda Bankens intelligensföretag Incentive, som ”på ett mycket effektivt sätt fångat upp en avsevärd del av den svenska forskningskapaciteten, till ett ganska billigt pris”.¹²⁸ Enligt Palmstierna var den forskning som utfördes på uppdrag av den här typen av företag ofta effektiv, men det var ”omöjligt att komma ifrån att ett bankstyrt intelligensföretag i första hand skall se till att näringslivet får sina intressen tillgodosedda”.¹²⁹ Resultatet blev att frågor som på kort sikt inte var ekonomiskt intressanta, men som på lång sikt kunde få stora humanitära och ekonomiska konsekvenser för samhället i stort, förbisågs. Som lösning på problemet efterfrågade Palmstierna en aktiv forskningspolitik från samhällets sida. Specifikt föreslog han instiftandet av ett statligt serviceorgan, en forskningsförmedling, vars uppdrag skulle bestå i att hjälpa regering, riksdag, kommunstyrelse och andra allmänna institutioner att beställa och att finansiera forskning. På så sätt skulle även problem som rörde allmänhetens bästa utredas. Samma idé återkommer i en artikel i *Dagens Nyheter*, där Palmstierna dessutom beklagar sig över att universiteten i och med sin anknytning till företagsvärlden delvis har förlorat sin samhällskritiska roll.¹³⁰ Han utvecklar också hur forskningens omständigheter är avgörande för den vetenskap som i slutändan produceras:

Forskningens mål är att finna sanningen, men de delansningar en naturvetenskaplig forskare kommer fram till, de resultat som erhålls, beror på hur frågorna ställts, vilka metoder som valts och skickligheten i att använda sig av de valda metoderna. Vilka frågor som ställs och vilka metoder som väljs beror på den miljö som forskaren arbetar i. [...] Denna miljö betingas i hög grad av uppdragsgivaren.¹³¹

Då det inte låg i företagets direkta intresse att undersöka till exempel de långsiktiga hälsoeffekterna hos de industriarbetare som utsattes för miljöfarliga gifter, skulle den forskningen inte heller genomföras, även om forskarna själva inte agerade enligt någon

¹²⁷ Kerstin Kåll, ”Forskare ’köpta’ av näringslivet”, *Dagens Nyheter* 21/8 1971.

¹²⁸ Hans Palmstierna, ”Det behövs en liten samling klokt folk”, *Arbetet* 1/12 1971.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Hans Palmstierna, ”Forskningsmiljö och samhällsansvar”, *Dagens Nyheter* 23/11 1971.

¹³¹ Ibid.

särskild agenda. Ett exempel på den verkligheten var företagets ovillighet att utveckla nyare, mindre miljöfarliga alternativ till insektsgiftet DDT.¹³² Att introducera fler, potentiellt dyrare, medel på marknaden skulle bara sätta käppar i hjulet för de som redan hade etablerat sig i branschen. Ett sådant skulle därför av nödvändighet behöva framställas på ett universitet, bekostat av andra aktörer än de direkt ekonomiskt involverade koncernerna. Palmstierna betraktade alltså statligt anknuten forskning som mer gynnsam för samhällets bästa än privat sådan. Med det sagt kunde även statlig inblandningen innebära problem: i en artikel om kopplingarna mellan CIA och amerikanska etnologer diskuterar han hur gränserna mellan spionage och forskning hade suddats ut under kalla kriget, och vilka effekter det hade på forskarskråets trovärdighet i sitt fältarbete.¹³³ Dessutom var vetenskapligt samarbete över nationsgränser beroende av öppenhet och frihet: i en artikel om jordbruksvetenskapens historia i Sovjet beskriver Palmstierna i positiva ordalag hur den centraliserade kontrollen över den sovjetiska forskningen hade börjat luckras upp, till det internationella samfundets fördel.¹³⁴

Palmstierna betonade att forskningen förutom att vara oberoende också behövde vara *välfinansierad*. Den artikel han skrev om avrättningen av makarna Rosenberg illustrerar detta på ett lite annorlunda sätt. Enligt Palmstierna byggde bilden av att Ethel och Julius Rosenberg skulle ha läckt hemliga skisser på atombomben till Sovjet på en missuppfattning om forskningens processer. Dels var det fråga om en komplicerad konstruktion, och en enstaka skiss kunde inte gärna göra någon större nytta. Dessutom hade utvecklingen av atombomben, enligt Palmstierna, aldrig involverat någon hemlig formel som Sovjet desperat försökte få tag på. Den grundläggande principen bakom bomben hade varit allmänt känd redan på 30-talet, även om ingen då hade föreställt sig dess senare praktiska tillämpning. Jakten på atombomben hade istället, liksom forskningen i stort, handlat om tillgången till resurser: ”’Hemligheten’ var att man i USA förfogade över en stor, välorganiserad industri.” När Sovjets industriella kapacitet hade återhämtat sig något efter kriget gick det fort för dem att framställa sin egen bomb.¹³⁵

Den här iakttagelsen – att vetenskapliga framsteg förutsätter materiella tillgångar i minst lika hög grad som teoretisk innovation – var vägledande för Palmstiernas syn på vetenskapens roll i det framtida, miljöanpassade samhället. I sina artiklar om de nya

¹³² Hans Palmstierna, ”Insektsbekämpning utan skador”, *Dagens Nyheter* 16/2 1968.

¹³³ Hans Palmstierna, ”Spionage bryter ner forskning”, *Dagens Nyheter* 30/12 1966.

¹³⁴ Hans Palmstierna, ”Lysenko och Mendels ärftlighetslära”, *Dagens Nyheter* 7/3 1965.

¹³⁵ Hans Palmstierna, ”Atombombens ’hemlighet’”, *Dagens Nyheter* 3/1 1967.

bridreaktorerna och om den på den tiden lovande fusionsteknologin förespråkade han att forskare som arbetade inom dessa områden skulle "få förtur till fonder och personal".¹³⁶ Samma sak gällde de som forskade kring lösningar på befolkningsfrågan och livsmedelsbristen, och de som arbetade med sophantering och återinförandet av avfall i den industriella processen.¹³⁷ Vidare så var produktiv internationell forskning en nödvändighet för att man skulle kunna bemöta framtidens utmaningar, och den krävde av organisatoriska skäl stora resurser.¹³⁸

I en uppskattande kommentar till den då nystartade populärvetenskapliga tidskriften *Forskning & Framsteg* skriver Palmstierna att det alltför länge "varit svårt för svensk allmänhet att få en uppfattning om vad som händer inom vetenskap och teknik", men att det i och med den nya tidningen nu fanns en "länk mellan forskare och allmänhet även här i Sverige."¹³⁹ Just spridningen av vetenskap i samhället var ytterligare ett kriterium för det rationella samhället. I *Plundring* skriver Palmstierna:

Vetenskapsmän har en stor uppgift att fylla. Det hjälper inte stort att enbart skriva för varandra i facktidskrifterna. Det som skrivs där om möjligheterna att klara mänskligheten genom dess största kris hittills måste ut till allmänheten. Allmänheten i sin tur måste påverka politikerna i vår splittrade värld att fatta beslut på vettiga grunder.¹⁴⁰

På annat håll skriver han att "kommunikationerna mellan insiktsfulla vetenskapsmän och de människor som skall besluta om samhällets åtgärder" inte har fungerat.¹⁴¹ Dialogen behövde utökas, och misstänksamheten mellan makthavare och forskare behövde motverkas. Förutom att spridningen av kunskap till den allmänna befolkningen skulle minska oron för "okända fasor", så var den också nödvändig för att skapa "beredvillighet för de många gånger ingripande och dyra åtgärder som behövs."¹⁴² Som ett potentiellt verktyg för sådan upplysning såg Palmstierna den massmedia som höll på att etableras under 60-talet, genom vilken "propagandan" kunde kommuniceras ut till folket.¹⁴³

Enligt Humphrey är föreställningen om ekologiska lagar en nyckelidé för den gröna ideologiska familjen.¹⁴⁴ De ekologiska lagarna styr världen oberoende av mänskliga lagar,

¹³⁶ Hans Palmstierna, "Förskingringens sekel", *Dagens Nyheter* 15/1 1967.

¹³⁷ Hans Palmstierna, "Förskingringen kan hejdas", *Dagens Nyheter* 21/3 1967.

¹³⁸ Hans Palmstierna, "1966 – molekylärbiologins genombrottsår", *Dagens Nyheter* 2/2 1967.

¹³⁹ Hans Palmstierna, "Repertoar och kvalitet", *Dagens Nyheter* 13/9 1967.

¹⁴⁰ Palmstierna, *Plundring, svält, förgiftning* (Stockholm 1982), s. 69.

¹⁴¹ Hans Palmstierna, "Insikt kunskap handling", *Dagens Nyheter* 29/12 1967.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Palmstierna, *Plundring, svält, förgiftning* (Stockholm 1982), s. 33f.

¹⁴⁴ Humphrey, s. 427f.

och även om vi kan ignorera dem så kan vi inte undvika deras effekter. Istället blir uppgiften att genom vetenskaplig undersökning utröna dessa lagar för att sedan kunna anpassa samhället i enlighet med dem. Det är en föreställning som känns igen i Palmstiernas idéer om vetenskapens roll i det hållbara samhället. Hans argumentation för samhällelig omställning baserades inte på romantiska föreställningar om den orörda naturen, eller på mytologiska idéer om människans plats på jorden. Istället hämtade han både sin legitimitet och sin argumentation från den forskarvärld där han var verksam. Hans upprepade krav på ökade satsningar på forskning motiverades genom att visa hur vetenskapens klargörande av naturens lagar var och hade varit nödvändiga för att säkra det mänskliga välbefinnandet. Människans lagar behövde anpassas till de ekologiska, men inte på grund av att de senare bar på ett större inneboende värde, utan för att människan annars skulle drabbas av oundvikliga konsekvenser.

Att lyfta fram den undersökande vetenskapen som ett nödvändigt underlag för politiska beslut är inte nödvändigtvis synonymt med de idéer om deltagande demokrati och decentralisering som brukar vara kännetecknande för den gröna ideologiska familjen. Freeden skriver:

[I]t is patently possible from the ecocentric perspective to eliminate equality as an adjacent concept, and to do so for arguably valid reasons. One such reason could be the invocation of the expertise without which rational solutions to ecological problems are virtually impossible. Another could be a distrust, at least in the short run, of interest-based consumer-led democratic decision-making.¹⁴⁵

Vidare kan till exempel vetenskapens förutsägelser om framtida miljöproblem påstås trumfa demokratisk vilja till förmån för framtida generationer.¹⁴⁶ Med andra ord kan en vetenskaplig rationalism användas för att motivera såväl radikal demokrati som auktoritarianism. Palmstiernas demokratiska idéer, som kommer att diskuteras mer ingående under nästa rubrik, utgår från att folkets vilja kanaliseras genom en stark stat. Han förespråkar inte en upplyst despot. Däremot förutsätter han att om den kunskap som framställs av vetenskapsmän bara kanaliseras ut till den breda befolkningen, och om den kunskapen kombineras med ett politiskt system där folket har stort demokratiskt inflytande, så kommer utfallet bli att politiken ordnas enligt hållbara mål – vilket ju ligger i alla människors egenintresse. Det är en optimistisk bild av den rationella människans möjligheter i en demokrati som uttrycks, som är typisk för tidsperiodens tillitsfulla socialistiska strömningar.

¹⁴⁵ Freeden, *Ideologies and Political Theory*, s. 534.

¹⁴⁶ *Ibid*, s. 541.

Slutligen innebär också Palmstiernas fokus på vetenskap, hans *teknocentrism*, en avmystifiering av de annars till sin karaktär ofta postmoderna föreställningar om natur och miljö som används för att underbygga gröna ideologier.¹⁴⁷ Mytologiska föreställningar om naturlig balans ersätts med empiriskt belagda resonemang om orsak och verkan. Den politiske teoretikern Andrew Dobson skriver angående vetenskapens roll i den gröna ideologiska familjen:

It is worth stressing here [...] that this 'scientific' element in the green position pushes it well beyond a merely romantic response to the trials and tribulations of industrial society. Greens propose a sustainable society not merely because they think, in terms of some bucolic fantasy, that it would be more pleasant to live in. They believe that science is on their side.¹⁴⁸

Den gröna ideologiska familjen är även i detta avseende ett spektrum. Palmstierna skriver in sig i det som skulle bli den vetenskapligt rationalistiska traditionen inom den gröna rörelsen, där de ständigt växande vetenskapliga beläggen för kraftiga miljö- och klimatförändringar används för att motivera drastisk politisk handling. Han undviker därmed den problematik som uppstår på andra ändan av spektrumet, där pastorala bilder av det förindustriella samhället används för att motivera avindustrialisering och minskad mänsklig makt över naturen. Genom att inte bygga sin ideologiska argumentation på romantiska föreställningar förstärkte Palmstierna sin auktoritet som ideolog i en tidsålder då tilltron till vetenskapen var stark.

Palmstiernas ihärdiga krav på politik baserad på ordentligt empiriskt underlag kan jämföras men vissa självkritiska strömningar inom den gröna rörelsen. Förespråkarna för vad Humphrey kallar "sceptical environmentalism" efterfrågar ett ifrågasättande av de ibland överdrivet alarmistiska slutsatser om miljö- och klimatförändringar som underbyggs av noga utvalt vetenskapligt underlag.¹⁴⁹ Enligt förespråkare för denna synpunkt har den apokalyptiska tonen hämmande effekter på den gröna rörelsens trovärdighet och möjligheter att driva igenom sina politiska mål. Palmstiernas fokus på behovet av framtida forskning, och inte bara redan utförd sådan, fungerar för honom som ett sätt att värja sig från de anklagelser om alarmism som uttrycktes av skeptiker under 60- och 70-talet.

I Sverige hade många av de tidiga tongivande miljödebattörerna precis som Palmstierna en bakgrund inom forskningen, vilket bidrog till det utrymme som den vetenskapliga rationalismen fick i den tidiga miljödiskursen.¹⁵⁰ Det bidrog också till hur

¹⁴⁷ Freeden, *Ideologies and Political Theory*, s. 543f.

¹⁴⁸ Andrew Dobson, *Green Political Thought*, fjärde upplagan (London 2007), s. 61.

¹⁴⁹ Humphrey, s. 432f.

¹⁵⁰ Jamison m.fl., s. 21.

snabbt det gick för socialdemokraterna att omsätta idéerna om välfinansierad miljöforskning till verklighet. Jamison m.fl. har beskrivit ett nästan anti-kosmologiskt drag hos den tidiga svenska miljörelsen. Visserligen fanns det röster som kritiserade vad de ansåg vara en överdrivet instrumentell inställning till miljöproblemen, men de var i alla fall under slutet av 60-talet i minoritet.¹⁵¹

2.6 Den radikala demokratiseringen

Palmstiernas ovilja mot vårdslösa, vinsthungriga företag och deras inställning till miljö och forskning uttrycktes i nästan alla hans diskussioner kring miljöpolitiska problem.

Vetenskapen skulle stå oberoende från enskilda privata aktörers intressen, och industrin behövde förhindras från att förorena livsmiljön med strikt, föregripande lagstiftning. Förutom dessa realpolitiska ståndpunkter uttryckte Palmstierna också en mer grundläggande önskan om en socialistiskt färgad *radikal demokratisering* av samhället. Han såg det som en självklarhet att det som drev på hotet mot miljön och mot människans fortlevnad var ohämmad "tillväxt och girighet".¹⁵² Så här låter det i en artikel om ett förslag om att släppa in supertankers i Östersjön, angående vad som skulle bli konsekvenserna vid ett eventuellt läckage:

Av vem skall vakthållningen och oljebekämpningen betalas? [...] På den som förorsakar farorna ställs inga krav. Det är, som vanligt, samhället som får betala. Vem får betala för förstörda kuster och förödda fiskevatten när en större olycka inträffat? Inte är det de vilkas fartyg gått i kvav. Det blir istället alla de människor som lever längs kusterna, har sin fritid vid Östersjön och de som är beroende av ett rent hav och livet i sjön för sin utkomst.¹⁵³

Lösningen på detta obalanserade maktförhållande mellan storföretagen och den lilla människan såg alltså Palmstierna i en utveckling i socialistisk riktning. Det framtida miljöanpassade samhället kunde inte "tillåta någon liberal låt-gå-politik med konkurrens om energin och de produkter vi framställer med hjälp av den".¹⁵⁴ Om sådan kontroll över samhällsekonomin inte infördes hotade djupnande klasskillnader med konflikt och krig som följd. Energin behövde istället "fördelas på ett helt planhushållat, rättvist och jämlikt sätt".¹⁵⁵ För att förhindra fortsatta föroreningar av vatten och miljö krävdes "en intensiv och fortlöpande kontroll av industri och kommun",¹⁵⁶ och när Palmstierna skrev om västtyska

¹⁵¹ Jamison m.fl., s. 38.

¹⁵² Hans Palmstierna, "Grunden till allt överlevande rycks undan", *Aftonbladet* 23/7 1973.

¹⁵³ Hans Palmstierna, "Supertankers i Östersjön eller sötvatten åt Europa?", *Dagens Nyheter* 2/7 1968.

¹⁵⁴ Hans Palmstierna, "Bara en polisstat kan klara ett samhälle drivet av kärnkraft", *Aftonbladet* 30/5 1974.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Hans Palmstierna, "Vår smutsade värld", *Dagens Nyheter* 21/11 1967.

polisbåtar som patrullerade i jakt på olagliga utsläpp frågade han sig när sådan övervakning skulle införas i Sverige.¹⁵⁷

Den starka stat som enligt Palmstiernas vision skulle genomföra de åtgärder som krävdes var en demokratisk institution. Under början av 70-talet, då han skrev *Besinning* och då hans artiklar för det mesta publicerades i socialdemokratiska Arbetet, fick den socialistiska retoriken allt större utrymme i hans texter. I sina historiska översikter av olika energikällors konsekvenser för samhällets utveckling betonade han att teknologiska framsteg inte nödvändigtvis innebar ett ökat allmänt välbefinnande:

Samtliga dessa upptäckter skapade om samhället. Samtliga gjorde det möjligt för fler människor att leva tryggare och friare från nöd. Avgörande för det stora flertalet människor var den politik som fördes. Var politiken inriktad på att ge så många som möjligt så goda livsbetingelser som möjligt, då blomstrade samhällena. Var den inriktad på att berika ett toppskikt, en elit, då vittrade samhället till despotiskt styrda klassamhällen.¹⁵⁸

Att den breda befolkningen så småningom fick ta del av de nyvunna rikedomarna var ett resultat av en ”hundraårig politisk kamp”, där sammanhållningen mellan fattiga arbetare var avgörande.¹⁵⁹ Den stundande energikrisen innebar för Palmstierna en liknande utmaning - att låta några enskilda storföretag kontrollera framtidens bristande energitillgångar och därmed hela mänsklighetens öde var en säker väg till katastrof.

Särskilt i *Besinning* anknöt Palmstierna mycket av sin argumentation till fabriksarbetarens exponering för de industriella gifter vars bieffekter inte var tillräckligt undersökta; på fabriksgolven fick vårdslösheten ödesdigra konsekvenser innan några föreningar ens hade hunnit bli dumpade i naturen.¹⁶⁰ I en artikel i Arbetet listas ett antal svåra industriolyckor orsakade av oviljan mot att investera i arbetsskydd – den otyglade konkurrensen uppmanade enligt Palmstierna riskabla och vårdslösa metoder.¹⁶¹ Stora företag som på något sätt var berörda av miljöfrågor tjänade dessutom ofta på olyckliga omständigheter: När spannmålsförråd sinar får till exempel ”spannmålshandlarna [...] friare händer att ta ut de priser dem lyster.”¹⁶² Palmstierna varnade för att resultatet av förgiftningen blev en sjuk och kraftlös arbetarklass, och därmed en politiskt svag arbetarklass. Förutom de oförutsägbara effekterna av gifterna innebar även importen av billig arbetskraft en ytterligare försvagning av fackens förhandlingsmöjligheter – Palmstierna motsatte sig av den anledningen ett

¹⁵⁷ Hans Palmstierna, ”Biologiska notiser”, *Dagens Nyheter* 30/6 1967.

¹⁵⁸ Hans Palmstierna, ”Nu måste vi planhushålla”, *Arbetet* 17/12 1973.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Hans Palmstierna, *Besinning* (Stockholm 1972), s. 36.

¹⁶¹ Hans Palmstierna, ”Kemiska industrin kräver offer”, *Arbetet* 6/10 1973.

¹⁶² Hans Palmstierna, ”Världens sädesbingar tömda – storsvält i år?”, *Arbetet* 2/5 1974.

medlemskap i EEC.¹⁶³ Han ansåg att den massindustri som genom historien varit beroende av ett överflöd av utbildad arbetskraft nu genom demokratiskt inflytande behövde anpassa sig till en mer utbildad befolkning, som krävde mer integrerade positioner på arbetsplatsen.¹⁶⁴ Än så länge låg dock makten hos arbetsgivarna, vilket var något arbetarrörelsen av såväl miljöpolitiska som moraliska skäl behövde ändra på.

Enligt Reidar Larsson betraktar den gröna rörelsen ”statsmakten [som] det främsta instrumentet för att upprätthålla stränga miljölagar” inom en nations gränser.¹⁶⁵ Genom en stat som besitter makten att ingripa i marknaden kan en miljörelse genomdrivna sin ofta marknadsfientliga politik. Så ser det också ut hos Palmstierna – i stort sett alla de åtgärder han föreslår innebär aktiv, ingripande politik genom en stat med stort inflytande och med brett demokratiskt stöd. Larssons sammankopplande av statsmakt och ekologism är dock i bästa fall bara delvis giltig. Humphrey identifierar på ett annat sätt den *radikala demokratiseringen* som avgörande för grön ideologi. Enligt honom handlar det om andra former av demokratisk makt än de som Palmstierna föredrar att tala om:

[...] *radical democratization* of society, [is] usually associated with decentralization and participatory forms of democratic organization. This commitment is often taken as a marker that distinguishes *green* political thought as such, from forms of environmentalism that do not pass green muster.¹⁶⁶

Enligt detta resonemang kan en gräns dras mellan specifikt grön ideologi kontra allmän miljöpolitisk ideologi – och enligt den skulle Palmstierna alltså inte klassificeras som en grön ideolog. Som ett exempel på icke-grön miljöpolitisk ideologi refererar Humphrey till den auktoritära stat som föreslogs i Romklubben *Tillväxtens gränser*. Detta är en semantisk distinktion som inte på något sätt är given. Med det sagt så är den gröna ideologiska familjen onekligen tätt förknippad med idéer om decentraliserad demokrati fri från hierarkier, och enligt Humphrey ses de två koncepten – decentralisering och demokrati – som ofrånkomligt sammanbundna.¹⁶⁷

Den här problematiken kan jämföras med den tidigare diskuterade distinktionen mellan antropocentrisk och ekocentrisk grön ideologi. Antropocentrismen kännetecknar förutom Palmstiernas ideologi även de socialistiska rörelser som upplevde en storhetstid under 60- och 70-talet. I den socialistiska världsbilden är relationen mellan människor – och

¹⁶³ Palmstierna, *Besinning*, s. 52.

¹⁶⁴ Hans Palmstierna, ”Tempoarbeta och undervisning”, *Dagens Nyheter* 17/8 1971.

¹⁶⁵ Larsson, s. 151.

¹⁶⁶ Humphrey, s. 427. Humphreys kursivering.

¹⁶⁷ *Ibid*, s. 427.

särskilt relationen mellan olika sociala grupper – central. Därmed är den antropocentriska inriktningen given: när naturen behandlas är det som något människan använder, förändrar eller förbrukar. Även inom den traditionen är direktdemokrati och en frihet från hierarki som ideal närvarande – men då i de politiska utopier som ska följa på klassamhällets upplösning. Det är i anslutning till denna antropocentriska, reformistiska socialism som Palmstierna formulerar sin miljöpolitiska ideologi – och då är ingripandet via den demokratiskt representativa staten den lösning som ligger närmast till hands. Givetvis finns det även traditioner inom socialismen som förespråkar decentraliserade politiska system – och sådana traditioner har ofta haft ett utbyte med den gröna ideologiska familjen,¹⁶⁸ men Palmstierna intresserade sig i allmänhet ganska lite för till exempel anarkistiska idéer. I slutändan krävdes makt för att genomföra de omvälvande ingripanden som var nödvändiga, och sådan makt utövades enligt Palmstierna enklast och mest realistiskt via en centraliserad, representativ demokratisk stat.

Angående den socialistiska aspekten av miljörörelsen skriver Larsson vidare att ekologismen, som enligt Larssons egen definition betecknar ”de politiska idéer och rörelser som i miljökampens namn kräver en radikal omorganisation av de västliga industrisamhällena”,¹⁶⁹ inte använder ”de marxistiska klassgreppen”.¹⁷⁰ Det är en slutsats som möjligtvis grundar sig i en analys av moderna miljöpolitiska sammanslutningar som på olika sätt anpassat sig till det liberalt färgade politiska systemet. Det är också en slutsats som inte alls stämmer in på Palmstiernas miljöpolitiska texter – särskilt under början av 70-talet är arbetarklassen där det naturliga subjektet i den miljöpolitiska kampen.

När Socialdemokraterna lanserade sitt första miljöprogram sade de sig ha tillgång till de medel som krävdes för att kunna uppnå de miljöpolitiska målen.¹⁷¹ Så lät det också i positioneringen gentemot den borgerliga oppositionen – eftersom högern ville begränsa statens roll i samhället ville de också omöjliggöra ordentliga miljöpolitiska lösningar.¹⁷² Palmstierna kan antas ha hållit med om den bedömningen, av hans socialdemokratiska engagemang att döma. Samtidigt ställde han som vi har sett krav på långt större ingripanden än de som Socialdemokraterna var redo att genomföra. I det sällade han sig till olika etablissementskritiska falanger inom den svenska miljörörelsen. Å andra sidan lutade delar av den tillväxtkritiska svenska miljörörelsen åt det håll som t.ex. Humphrey identifierar som

¹⁶⁸ Freedon, *Ideology and Political Theory*, s.523f.

¹⁶⁹ Larsson, s. 149.

¹⁷⁰ Ibid, s. 151.

¹⁷¹ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 20.

¹⁷² Ibid, s. 24.

typisk för den gröna ideologiska familjen – där det demokratiska samhället realiserar genom decentralisering, lokalt styre och gräsrotsengagemang. Sådana idéer uttrycktes bland annat ofta i ledartexter i Socialdemokraternas interna tidskrifter.¹⁷³ Spridningen av den typen av direktdemokratiska idéer drevs på av 60- och 70-talets politiska motkulturer, som till exempel studentprotesterna och den gröna vågen.¹⁷⁴

2.7 Den enade mänskligheten

Palmstiernas intresse för miljön var inte begränsat till Sverige. Förutom i artiklarna om de miljögifter som USA spred i Vietnam syns det världsomspännande perspektivet också i diskussionerna kring internationella ekonomiska maktförhållanden. I den artikel om supertankers i Östersjön som redan har diskuterats uppmärksammar Palmstierna att ett eventuellt läckage skulle få internationella konsekvenser för såväl ekosystem som vattenförsörjning, och att Sverige därför inte på egen hand kan ta politiska beslut i frågan.¹⁷⁵ I allmänhet beskrev han ett geopolitiskt läge som präglades av ojämlig fördelning av resurser, där olika samvetlösa aktörer – såväl nationer som storföretag – försökte dra nytta av situationen. Palmstierna varnade för en framtid då resursbristen skulle komma att leda till en världspolitik kontrollerad av enorma energibolag.¹⁷⁶

Samtidigt identifierade Palmstierna ett begynnande skifte på den geopolitiska arenan. De arabiska oljenationerna hade börjat komma till insikt om sin möjlighet att ”strypa till oljekranarna” och att på så sätt ”tvinga Västerland att foga sig”.¹⁷⁷ De fattiga exportländer som tidigare varit beroende av industrinationernas nycker hade nu börjat sluta sig samman i handelsavtal och nationalisera sina råvarutillgångar – ofta framgångsrikt, trots vissa västerländska ekonomers försäkran om det omöjliga i sådana projekt.¹⁷⁸ Följden var ökade spänningar mellan ”de råvaruproducerande länderna och de rika tillverkningsländerna”, och kombinerat med ökad militarisering hägrade en framtid präglad av väpnade konflikter.¹⁷⁹ Enligt Palmstierna hade de rika länderna i och med de skiftande maktförhållandena bytt taktik: istället för att direkt kontrollera de berörda råvarorna såg man till att ”överklassregimer” tillsattes i de råvaruproducerande nationerna, vars stabilitet och lojalitet man kunde räkna med. De kunde sedan fungera som ”mellanhand för USA:s och de stora

¹⁷³ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 46.

¹⁷⁴ Jamison m.fl., s. 26.

¹⁷⁵ Hans Palmstierna, ”Supertankers i Östersjön eller sötvatten åt Europa?”, *Dagens Nyheter* 2/7 1968.

¹⁷⁶ Hans Palmstierna, ”Kärnkraften människans räddning – eller undergång?”, *Arbetet* 32/9 1974.

¹⁷⁷ Hans Palmstierna, ”Lös energikrisen utan panik”, *Arbetet* 18/11 1973.

¹⁷⁸ Hans Palmstierna, ”På väg mot dyrtider: Solidariteten sätts på prov”, *Arbetet* 28/4 1974.

¹⁷⁹ Ibid.

europiska ländernas egenintresse”. Brasilien i Sydamerika och Sydafrika i Afrika var några exempel på detta fenomen.¹⁸⁰

Palmstierna såg inte biståndet som en lösning på de globala resursproblemen – de pengar som var ämnade att stötta drabbade ekonomier gick istället via ”de fattiga ländernas finansministerier” direkt till olika vinsthungriga oljebolag.¹⁸¹ Inte heller kunde man lita på de stormakter som i sina geopolitiska projekt drevs av egenintresse – ”vi kommer att saklöst offras för deras egna, inre behov”.¹⁸² Samtidigt kunde inte de fattiga länder som nu höll på att industrialiseras och vars befolkningar växte explosionsartat fortsätta på den vägen hur som helst. Här identifierade Palmstierna ett moraliskt och politiskt dilemma – hade de rika länderna rätt att aktivt motarbeta den utveckling som de själva redan till stor fördel genomgått?¹⁸³ Lösningen var för Palmstierna en ovillkorlig global omfördelningspolitik:

Vi västerlänningar handlar osolidariskt mot resten av mänskligheten. Vi kan inte vänta oss att bli skonsamt behandlade om vi fortsätter på den nuvarande linjen. Denna jordens goda är ojämnt fördelat över vårt lilla jordklot. Vi måste se till att det blir jämnare fördelat, även om det på kort sikt går ut över oss själva.¹⁸⁴

Det här var ingen uppgift som med gott samvete kunde tilldelas nuvarande globala maktspelare. Istället krävdes nya, internationella politiska organ med omfattande befogenheter. Palmstierna skriver, i anslutningen till en diskussion om internationellt vetenskapligt samarbete: ”Måtte denna vetenskapsmännens international övertyga folken om att vi även behöver en politikernas international”.¹⁸⁵ För att undvika snabbt ökande global ojämlikhet, hungersnöd, och all den konflikt och krigsföring som skulle bli resultat, krävdes en ”*global, planerad, hushållning*, liknande den vi finner inom de flesta utvecklade länder”.¹⁸⁶ Samtidigt kunde vi inte, i en tid då kulturer och ekonomier i allt högre grad flöt samman, tillåta att den västerländska politiska och ekonomiska konstruktionen blev den dominerande över hela världen – det om något skulle innebära en överbelastning av jordens redan hårt pressade tillgångar.¹⁸⁷

¹⁸⁰ Hans Palmstierna, ”På väg mot dyrtider: Solidariteten sätts på prov”, *Arbetet* 28/4 1974.

¹⁸¹ Hans Palmstierna, ”Mat måste produceras med energisnålare metoder”, *Aftonbladet* 22/7 1974.

¹⁸² Hans Palmstierna, ”Livet hänger på en liten böna”, *Arbetet* 3/9 1973.

¹⁸³ Palmstierna, *Plundring, svält, förgiftning*, s. 38.

¹⁸⁴ *Ibid*, s. 27.

¹⁸⁵ *Ibid*, s. 39.

¹⁸⁶ *Ibid*, s. 47. Palmstiernas kursivering.

¹⁸⁷ *Ibid*, s. 148.

Huruvida internationalismen är en självklar del av den gröna ideologiska familjen råder det delade meningar om. Reidar Larsson skriver:

Ekologismen framstår i princip som en internationalistisk ideologi. Den tredje världens fattiga länder betraktas som de främsta offren för konkurrensen på världsmarknaden och för västvärldens tillväxtekonomi.¹⁸⁸

Om man accepterar den bedömningen är det enkelt att klassificera Palmstiernas beskrivning av globala orättvisor som ideologisk grön. Det globala perspektivet är också en naturlig konsekvens av den holistiska världsbild som redan diskuterats, och är också sakpolitiskt aktuellt – miljöproblem håller sig sällan inom en enskild nations gränser.

Om man istället utgår från det närpolitiska gräsrotsperspektiv som många delar av den gröna rörelsen propagerar för är det internationella perspektivet inte lika skrivet i sten. När den lilla politiska enheten betonas på bekostnad av den stora, förloras delvis det internationella perspektivet. Freeden skriver:

Such a view is agnostic with respect to the unequal global distribution of scarce ecological, as well as economic and social, resources, and with respect to the ensuing arrangements necessary to secure whatever view of global social justice societies may wish to promote.¹⁸⁹

Palmstiernas perspektiv på global politik, där fokus ligger på ekonomiska orättvisor och maktspel, är direkt kopplat till det socialistiska perspektiv som diskuterades i det föregående avsnittet. Genom att överföra den klassanalys han utgått från i sin nationella analys till det internationella perspektivet, är han konsekvent i sina bedömningar av miljöproblemens orsaker och lösningar. Han skriver också in sig i det i hans samtid rådande kritiska perspektivet på till exempel USA:s uppfattade imperialism i tredje världen.

Det internationella perspektivet var också närvarande i Socialdemokraternas tidiga miljöpolitiska program. I miljömanifestet från 1972 understryks miljöfrågans globala aspekter, och ambition var uttryckligen att verka för ett internationellt samarbete. Samma sak uttrycktes då frågor om tredje världen fick stå uppmärksamhet vid Stockholmskonferens samma år.¹⁹⁰ Även i denna fråga syntes, både hos Palmstierna och hos Socialdemokraterna, inflytandet från den socialistiska internationalism som hade präglat 60-talets motkulturer, och som till exempel uttrycktes genom FNL-rörelsen och andra internationellt inriktade protestorganisationer.

¹⁸⁸ Larsson, s. 151.

¹⁸⁹ Freeden, *Ideology and Political Theory*, s. 547f.

¹⁹⁰ Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan*, s. 31f.

3. Avslutande diskussion

3.1 Centrala och närliggande koncept i Palmstiernas texter – en sammanfattning

Analysen av Palmstiernas texter har här utgått från sex olika ideologiska koncept. Som redan diskuterats är de inte menade att konstituera någon uttömmande summering av det ideologiska innehållet i texterna. Istället har de fungerat som utgångspunkter för diskussioner kring de underliggande politiska idéer som präglar Palmstierna texter, och om deras relationer till den internationella och mångskiftande ideologiska familj som brukar benämnas som grön eller ekologisk.

I uppsatsens inledande del diskuterades Freedens morfologiska ideologianalys. Enligt Freedom utgörs ideologiers inre struktur av dels ett antal kärnbegrepp, dels av närliggande och perifera begrepp. Kärnbegreppen är inte bara nödvändiga för ideologins konstruktion, de utövar också stort inflytande på ideologins realpolitiska innehåll. Exakt hur begreppen är strukturerade, vilka variationer av varje begrepp som används, och vilken relationen är mellan dem, avgör den specifika ideologins karaktär. För att kunna tala om en ideologisk familj krävs att alla inkluderade ideologier delar samma kärnbegrepp. I den här uppsatsen har jag valt att tala om *koncept* snarare än *begrepp*, i avsikt att undvika de språkliga konnotationer som den senare termen bär på, men den analytiska ingången är i övrigt i stort sett den samma.

För att placera Palmstiernas miljöpolitiska ideologi i relation till den gröna ideologiska familjen i stort, kan man börja med att diskutera vilka koncept som är de centrala, och vilka som snarare bör betraktas som närliggande. Gränsdragningarna är sällan skarpa, men tendenser går att urskilja.

Palmstiernas *antropocentriska krismedvetande* uttrycks genom de problemformuleringar där effekterna på människans fortlevnad sätts i fokus. Här skriver Palmstierna in sig i en ideologisk tradition som är nära kopplad till den socialdemokratiska. Miljöproblemen är ett hot mot invånarna i nationen, och därför något som staten behöver ta tag i. Samma perspektiv anläggs i frågor om befolkning och resurser – det största hotet föreligger mot människan själv när resursbrist och befolkningsökning leder till olika typer av kriser. Här är det fråga om ett *kärnkoncept* för Palmstierna. Det antropocentriska krismedvetandet är nödvändigt för hela hans ideologis existensberättigande, såväl som för dess politiska innehåll.

Det slutna systemet är även det ett *kärnkoncept*. Det är den världsbilden, både i sina metafysiska och i sina vetenskapliga aspekter, som styr verklighetsbeskrivningarna i Palmstiernas texter. Dessutom genomsyrar konceptet alla de realpolitiska frågor som är

viktigast för Palmstierna och som tydligast positionerar honom ideologiskt – resursfrågan, befolkningsfrågan, och miljöförstörelsen.

Föreställningen om *det faustiska dilemmat* uttrycks av Palmstierna i framförallt två sammanhang: i texter om de medicinska framstegens etiska frågetecken, och i artiklar om kärnkraftens risker. Rent sakpolitiskt är konceptet viktigt för Palmstiernas positionering, då kärnkraften blev den dominerande miljöpolitiska frågan i Sverige under 70-talet. Med det sagt så skiftade Palmstierna fram och tillbaka i sin teknologioptimism, och oftast var den sekundär till mer grundläggande analyser av människans problem och utmaningar. Därmed handlar det om ett *närliggande koncept*.

Det *rationella samhället* var något som Palmstierna visade stort engagemang inför, antagligen som ett resultat av hans långa karriär som forskare. Samtidigt så var det här frågan om en instrumentell inställning till vetenskapligt sanningsökande. De stora resurser som Palmstierna krävde skulle läggas på miljövetenskaplig forskning motiverades inte av någon upplysningsinspirerad sanningsdyrkan. Istället var de helt enkelt ett nödvändigt vapen mot de stundande miljöproblem som hotade välförhållandet. Därmed kan det också klassificeras som ett *närliggande koncept*.

Palmstiernas krav på den *radikala demokratiseringen* skulle, precis som den välfinansierade forskningen, kunna betraktas som ett verktyg för att rädda människan från undergång. Så uttryckte han det också ofta – utan en stark stat med ett brett folkligt stöd skulle det vara omöjligt att hindra mänskligheten från att orsaka sin egen undergång. Samtidigt uttryckte Palmstierna ett mer grundläggande rättvisesetos – den demokratiska staten var då inte bara ett verktyg för att genomföra miljöpolitik, utan också för att minska skillnaderna mellan människor och att motverka konflikter i samhället. Dessutom såg han arbetarklassens rätt till självbestämmande som en självklarhet. Eftersom den radikala demokratiseringen inte bara bar på ett egenvärde utan dessutom genomsyrade alla Palmstiernas diskussioner kring sakpolitiska frågor, kan den klassificeras som ett *kärnkoncept*.

Slutligen uttryckte Palmstierna idén om den *enade mänskligheten* – enligt hans perspektiv var det omöjligt för en miljö- och resurspolitisk agenda att bortse från det globala perspektivet. Dessutom utsträcktes det rättvisesetos han applicerade på den nationella politiken även till världsomspännande relationer, och han ansåg att det geopolitiska maktspelet som de västerländska stormakterna ägnade sig åt konstituerade ett övergrepp mot såväl enskilda individers rättigheter som mot mindre nationers rätt till självbestämmande. Hur som helst så är Palmstiernas internationalism visserligen passionerad, men den uttrycks precis som

rationalismen snarare som ett nödvändigt svar på miljöproblemen och på samtida orättvisor än som en idé med ett inneboende värde. Därmed kan idén om den enade mänskligheten betraktas som ett *närliggande koncept*. Å andra sidan så är det svårt att helt skilja internationalismen från den radikala demokratiseringen, och den skulle lika gärna kunna betraktas som en mikrokomponent i det kärnkonceptet.

3.2 Hans Palmstiernas ideologi och den gröna ideologiska familjen

Att slå fast att Palmstierna är en grön ideolog är mer eller mindre en truism. Det är mer intressant att försöka positionera honom med större skärpa. På så sätt kan man få en mer nyanserad bild av såväl hans särskilda ideologiska uttryck som av de ideologiska familjer man försöker placera honom i relation till.

Idén om det *slutna systemet* är mer eller mindre gemensam för alla beskrivningar av grön ideologi. Det holistiska perspektivet på människans plats i naturen är definierande för miljörörelsen i stort, och ingår i ideologins grundläggande problemformuleringar. I stort sett alla ideologier som betecknar sig själva som gröna – förutom de mindre strömningar som skulle kunna betecknas som anti-mänskliga och som förespråkar ett totalt stopp för mänsklig inblandning i naturen – delar visionen om det hållbara samhället, där resurserna som tillförs systemet inte förbrukas i för hög takt.

Det *antropocentriska krismedvetandet* delar Palmstierna med i alla fall stora delar av den gröna ideologiska familjen. I analysen diskuterades splittringen mellan ekocentrism och antropocentrism, och i många försök till modelleringar av grön ideologi framhävs det ekocentriska perspektivet som mer eller mindre obligatoriskt. En sådan gränsdragning väljer dock att ignorera många strömningar inom den miljöpolitiska rörelsen – några av dem har berörts här. Frågan om huruvida det antropocentriska perspektivet kan klassificeras som grönt ställs i alla fall på sin spets då man även betraktar idén om den *radikala demokratiseringen*. Den variant av demokratisering som förespråkas av Palmstierna är central för många varianter av grön ideologi, men långt ifrån alla. Som exempel kan man nämna de som förespråkar en auktoritär ekologisk politik, eller de som närmar sig anarkistiska idéer om ett lokalstyrt samhälle fritt från hierarkier. Slutsatsen blir att den vikt Palmstierna lägger på den starka staten, i kombination med hans antropocentriska fokus, gör att han möjligtvis enklare kan placeras i den stats-socialistiska eller socialdemokratiska ideologiska familjen.

Alla de teoretiker som har refererats till i den här analysen, och som har gett sig på att försöka definiera den gröna ideologiska familjen, är överens om det vanskliga i uppgiften. Miljörörelsen tenderar att utvecklas i spretiga riktningar och att i bästa fall vara löst

organiserad, och ideologiska begrepp och idéer hämtas flitigt från alla möjliga, mer etablerade ideologiska traditioner. Dessutom har miljöfrågans aktualisering under det senaste halvsekleet gjort att i stort sett alla de traditionella politiska ideologierna har inkorporerat gröna element i sina egna program.

Går det över huvud taget att tala om en grön ideologisk familj, och kan Palmstierna i så fall sägas tillhöra den? Här är det lämpligt att påminna om ett resonemang som diskuterades tidigare i undersökningen – ideologiska kategorier är särskilt viktiga för de som själva uttrycker de berörda ideologierna, och då med syftet att konstruera en kulturell identitet. Om man accepterar det resonemanget ter det sig som utomstående mindre intressant att försöka kategorisera ideologiska uttryck, och mer intressant att studera deras faktiska idéinnehåll. Ur ett idéhistoriskt perspektiv är det dock av intresse att positionera Palmstierna. Att försöka separera honom från den gröna ideologiska traditionen vore tanklöst – hans inflytande över hela den svenska miljöpolitiska historien är obestridligt, och den samhällskritik och kärnkraftsskepticism han ägnade sig åt under 70-talet förebådade resten av seklets svenska miljörelse. Ur ett ideologianalytiskt perspektiv har han dock på många sätt mer gemensamt med den socialistiska ideologiska familjen, och särskilt med de varianter av densamma som inkorporerat miljöideologiska element. Ett alternativ vore att klassificera honom som eko-socialist, men det är en etikett som bär på sina egna historiska och politiska associationer, och som skulle kräva ytterligare motivering och diskussion.

3.3 Hans Palmstierna i den svenska miljöhistorien

På vissa sätt var Palmstierna en produkt av sin tid. I många länder slog författare av samma slag igenom: de var ofta forskare i grunden, och de översatte genom sina texter den vetenskapliga miljödiskursen till ett språk som gemene man kunde förstå. På det sättet fick de ofta ett enormt genomslag. Palmstiernas socialdemokratiska övertygelse och hans antropocentriska problembeskrivningar gjorde honom till en perfekt kandidat när Socialdemokraterna behövde kunniga opinionsbildare för att utforma sin nya miljöpolitik. Samtidigt var han inte enbart en miljöintresserad socialdemokrat, utan uttryckte ständigt åsikter som diametralt motsade regeringspartiets syn på saker och ting.

Huruvida man betraktar Palmstierna som en socialdemokratisk anknuten grön ideolog eller som en grönt färgad socialdemokratisk ideolog handlar lika mycket om perspektiv som om empiri. Hur som helst är hans särskilda socialistiskt färgade variant av grön ideologi, besläktad med såväl den socialdemokratiska hegemonin i Sverige som med 60-talets svenska motkultur, ett indicium på det säregna i den svenska miljöhistorien.

4. Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Anshelm, Jonas, *Mellan frälsning och domedag*, Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion, 2000.

Anshelm, Jonas, *Socialdemokraterna och miljöfrågan: En studie i framstegstankens paradoxer*, Stockholm; Stehag: B. Östlings bokförl. Symposion, 1995.

Dobson, Andrew, *Green Political Thought*, fjärde upplagan, London: Routledge, 2007.

Freeden, Michael, *Ideologies and political theory: a conceptual approach*, Oxford: Clarendon Press, 1996.

Freeden, Michael, "The Morphological Analysis of Ideology", i Michael Freeden, Lyman Tower Sargent och Marc Stears (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideology*, s. 115-137, Oxford: Oxford University Press, 2013.

Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria: bildning och vetenskap under tusen år. D. 2 1809-2000*, Stockholm: Natur och kultur, 2004.

Holmberg, Bo, "Hans Palmstiernas nya miljödebattbok: Arbetarna är försökskaniner!", *Dagens Nyheter* 20/12 1972.

Humphrey, Mathew, "Green Ideology", i Michael Freeden, Lyman Tower Sargent och Marc Stears (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideology*, s. 422-438, Oxford University Press, Oxford, 2013.

Jamison, Andrew, *Miljö som politik*, Lund: Studentlitteratur, 2003.

Jamison, Andrew, Eyerman, Ron, Cramer, Jacqueline och Læssøe, Jeppe, *The Making of the New Environmental Consciousness: A Comparative Study of the Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*, Edinburgh; Edinburgh Univ. Press, 1990.

Larsson, Reidar, *Politiska ideologier i vår tid*, åttonde upplagan, Lund: Studentlitteratur, 2014.

Linnér, Björn-Ola, *The world household: Georg Borgström and the postwar population-resource crisis*, Linköping: Tema, Univ., 1998.

Lundqvist, Lennart J, "Palmstierna, Hans Allan Kule" i *Svenskt biografiskt lexikon* (Bd 28), s. 707-711, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, 1992-1994.

Radkau, Joachim, *The Age of Ecology*, Cambridge: Polity, 2014.

Stråth, Bo, "Ideology and Conceptual History", i Michael Freeden, Lyman Tower Sargent & Marc Stears (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideology*, s. 3-19, Oxford University Press, Oxford, 2013.

Källor

- Käll, Kerstin, "Forskare 'köpta' av näringslivet", *Dagens Nyheter* 21/8 1971.
- Palmstierna, Hans, "1966 – molekylärbiolegins genombrottsår", *Dagens Nyheter* 2/2 1967.
- Palmstierna, Hans, "Atombombens 'hemlighet'", *Dagens Nyheter* 3/1 1967.
- Palmstierna, Hans, "Att bestämma fostrets kön och arvs massa", *Dagens Nyheter* 5/3 1966.
- Palmstierna, Hans, "Att påverka arvs massan", *Dagens Nyheter* 4/12 1965.
- Palmstierna, Hans, "Bara en polisstat kan klara ett samhälle drivet av kärnkraft", *Aftonbladet* 30/5 1974.
- Palmstierna, Hans, "Begränsad framtid", *Dagens Nyheter* 5/1 1971.
- Palmstierna, Hans, *Besinning*, Stockholm: Rabén & Sjögren, 1972.
- Palmstierna, Hans, "Biologiska notiser", *Dagens Nyheter* 30/6 1967.
- Palmstierna, Hans, "Biologiska notiser", *Dagens Nyheter* 28/7 1967.
- Palmstierna, Hans, "Biologiska notiser", *Dagens Nyheter* 21/9 1967.
- Palmstierna, Hans, "Biologiska notiser", *Dagens Nyheter* 9/1 1968.
- Palmstierna, Hans, "Cancerrisken undervärderad", *Arbetet* 28/5 1974.
- Palmstierna, Hans, "Det behövs en liten samling klokt folk", *Arbetet* 1/12 1971.
- Palmstierna, Hans, "Ett dödande hot mot alla varelser", *Arbetet* 5/9 1974.
- Palmstierna, Hans, "Forskningsmiljö och samhällsansvar", *Dagens Nyheter* 23/11 1971.
- Palmstierna, Hans, "För allas välfärd sök andra vägar", *Arbetet* 18/9 1974.
- Palmstierna, Hans, "Förskingringen kan hejdas", *Dagens Nyheter* 21/3 1967.
- Palmstierna, Hans, "Förskingringens sekel", *Dagens Nyheter* 15/1 1967.
- Palmstierna, Hans, "Grunden till allt överlevande rycks undan", *Aftonbladet* 23/7 1973.
- Palmstierna, Hans, "Gränsen mellan liv och icke-liv", *Dagens Nyheter* 16/11 1966.
- Palmstierna, Hans, "Hur fattiga är vi?", *Dagens Nyheter* 23/5 1967.
- Palmstierna, Hans, "Hästen bidrog till stort energisprång", *Arbetet*, 20/5 1973.
- Palmstierna, Hans, "Insektsbekämpning utan skador", *Dagens Nyheter* 16/2 1968.

Palmstierna, Hans, "Insikt kunskap handling", *Dagens Nyheter* 29/12 1967.

Palmstierna, Hans, "Kemiska industrin kräver offer", *Arbetet* 6/10 1973.

Palmstierna, Hans, "Konsumtion och kritisk befolkningstäthet", *Dagens Nyheter* 13/10 1966.

Palmstierna, Hans, "Kärnkraften människans räddning – eller undergång?", *Arbetet* 32/9 1974.

Palmstierna, Hans, "Kärnkraft – kontrakt med djävulen?", *Arbetet* 3/9 1974.

Palmstierna, Hans, "Livet hänger på en liten böna", *Arbetet* 3/9 1973.

Palmstierna, Hans, "Lysenko och Mendels ärftlighetslära", *Dagens Nyheter* 7/3 1965.

Palmstierna, Hans, "Lätt skaffa material till hemmagjorda atombomber", *Arbetet* 28/9 1974.

Palmstierna, Hans, "Låt inte allmänheten tro att problemen är lösta!", *Arbetet* 2/10 1974.

Palmstierna, Hans, "Lös energikrisen utan panik", *Arbetet* 18/11 1973.

Palmstierna, Hans, "Malthus och världssvälten", *Dagens Nyheter* 3/5 1966.

Palmstierna, Hans, "Mat måste produceras med energisnålare metoder", *Aftonbladet* 22/7 1974.

Palmstierna, Hans, "Människan, vinden, kulturen", *Arbetet* 22/6 1973.

Palmstierna, Hans, "Nu måste vi planhushålla", *Arbetet* 17/12 1973.

Palmstierna, Hans, *Plundring, svält, förgiftning*, sjätte upplagan, Stockholm: Rabén & Sjögren, 1982.

Palmstierna, Hans, "Produktion av människofoster", *Dagens Nyheter* 24/12 1965.

Palmstierna, Hans, "Profiten först – hälsan sen", *Dagens Nyheter* 17/2 1967.

Palmstierna, Hans, "På väg mot dyrtider: Solidariteten sätts på prov", *Arbetet* 28/4 1974.

Palmstierna, Hans, "Rent vatten blir dyrt", *Dagens Nyheter* 6/5 1967.

Palmstierna, Hans, "Repertoar och kvalitet", *Dagens Nyheter* 13/9 1967.

Palmstierna, Hans, "Skadade neurosedyn fostret?", *Dagens Nyheter* 17/2 1967.

Palmstierna, Hans, "Spionage bryter ner forskning", *Dagens Nyheter* 30/12 1966.

Palmstierna, Hans, "Supertankers i Östersjön eller sötvatten åt Europa?", *Dagens Nyheter* 2/7 1968.

Palmstierna, Hans, "Tempoarbete och undervisning", *Dagens Nyheter* 17/8 1971.

Palmstierna, Hans, "Tiden rinner oss förbi", *Dagens Nyheter* 30/4 1967.

Palmstierna, Hans, "Vaccin mot spetälska", *Dagens Nyheter* 17/3 1966.

Palmstierna, Hans, "Vattenkraften – energikälla som täcker livets alla områden", *Arbetet* 10/6 1973.

Palmstierna, Hans, "Vietnam: USA:s kemiska krig", *Dagens Nyheter* 27/8 1968.

Palmstierna, Hans, "Vår smutsade värld", *Dagens Nyheter* 21/11 1967.

Palmstierna, Hans, "Världens sädesbingar tömda – storsvält i år?", *Arbetet* 2/5 1974.

"Vietnam 21 Oktober", *Dagens Nyheter* 20/10 1967.

"Vår främste miljökampe hittad död i dag", *Aftonbladet* 28/5 1975.